

Bělohrad, Radim

Psychologická teorie

In: Bělohrad, Radim. *Osobní identita a její praktická hodnota*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2011, pp. 20-90

ISBN 9788021055315

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124224>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

2 PSYCHOLOGICKÁ TEORIE

2.1 Lockova teorie

Při výzkumech osobní identity bývá za zakladatele psychologické koncepce považován John Locke. Ve svém díle *Esej o lidském rozumu*¹⁰ formuloval koncepci, podle které je paměť jediným kritériem identity osob. Z dnešního pohledu má tato teorie poněkud extrémní praktické důsledky a vyznačují ji rovněž nedostatky. Pokud se ale odstraní, lze postavit na revidované Lockově koncepci moderní psychologickou teorii osobní identity.

2.1.1 Vymezení zkušenostní paměti a formulace kritéria identity

Než formulujeme Lockovo kritérium explicitně, je užitečné vymezit, jaký typ paměti v něm figuruje. Mohu si například pamatovat, že sametová revoluce proběhla v Československu v roce 1989. Tuto paměť nazvěme *faktuální*, neboť jejím prvotním obsahem jsou určitá fakta nebo propozice. Mohu si také pamatovat, jak se jezdí na kole, jak se plave, jak se vaří pivo. Tento typ bychom mohli nazvat *dovednostní paměť*, protože nám umožňuje uchovávat si a používat určité získané dovednosti.

Pro naše potřeby je ale důležitá ještě jiná forma. Představme si, jaké to je být v katedrále sv. Víta. Představme si všechny zrakové a sluchové vjemy, vůni, chlad a pocity, které při návštěvě tohoto chrámu člověk má. Vzpomínka na to, jaké to je „zevnitř“, z perspektivy první osoby, je vzpomínkou na to, jaké to je „zevnitř“, z perspektivy první osoby, je vzpomínkou na zkušenost. Paměť skládající se ze vzpomínek na zkušenost nazvěme *zkušenostní paměť*. Je to právě zkušenostní paměť, která figuruje v Lockově kritériu. Locke píše: „...to, co má vědomí o přítomných a minulých činech, je jednou a toutéž osobností, k níž obojí přináleží.“¹¹ Přestože Locke používá nejprve pojmu vědomí (consciousness), lze formulovat toto kritérium pomocí pojmu paměti; většina autorů se k tomu přiklání, protože toto řešení dává větší smysl. Co jiného znamená, že osoba „má vědomí“ nějaké minulé zkušenosti nebo činu, než že si v současnosti tyto jevy pamatuje? Tento konsens v interpretaci budu respektovat a Lockovy reference k pojmu *vědomí* budu chápat jako reference k pojmu *paměť*.

10 LOCKE, John. *An Essay Concerning Human Understanding*. 2nd ed. London: Churchill and Manship, 1694, dostupné z <<http://www.gutenberg.org/etext/10615>>.

11 „...whatever has the consciousness of present and past actions, is the same person to whom they both belong.“ *Tamtéž*, 2/27/18.

Lockovo kritérium je tedy možné formulovat následovně:

Osoba p2 v čase t2 je identická s osobou p1 v čase t1 tehdy a jen tehdy, když si osoba p2 pamatuje (z perspektivy první osoby) zkušenosti osoby p1.

2.1.2 Lockova motivace

Podle interpretací měl Locke trojí motivaci pro svou teorii.¹² První motiv byl teologický – Locke se snažil vybudovat takovou koncepci, která by byla schopna vysvětlit možnost lidské nesmrtelnosti a znovuvzkříšení. Jeho koncepce je alternativou k tradičnímu vysvětlení těchto jevů pomocí pojmu nemateriální duše, protože, jak uvidíme záhy, měl k tomuto pojmu určité výhrady.

Druhý pilíř jeho koncepce je epistemologický. Locke se snaží poskytnout takové kritérium osobní identity, které je dostupné našemu poznání. Zde se vymezuje zejména vůči Descartovi, ale také vůči všem koncepcím, které ztotožňují osoby s nemateriálními substancemi. Descartes dospěl ve své radikální pochybnosti k jistotě, že je subjektem procesu myšlení, který je nezávislý na hmotě. Rozlišil tedy substancí myslící (*res cogitans*), která je jednoduchá a nedělitelná, od substance rozlehlé (*res extensa*). Podle Locka je možné, že existují myslící substance, ale odmítá názor, že v identitě myslící substance spočívá identita osoby.

Jeho argument lze vyjádřit následovně:

1. Víím s jistotou, zda jsem osoba, která v minulosti měla zkušenost Z.
2. Kdyby má identita spočívala v identitě substance, nemohl bych si být jist, zda jsem osoba, která v minulosti měla zkušenost Z.

Tedy:

3. Identita mé osoby nemůže být dána identitou substance.

Navzdory kritice Descartovy pozice s ním Locke sdílí jeho důvěru v privilegovanost perspektivy první osoby. Domnívá se, že naše trvání v čase se nám s jistotou odhaluje v introspekci. Podle Locka je „nemožné, aby osoba vnímala, aniž by zároveň měla zkušenost, že vnímá. Když vidíme, slyšíme, cítíme, chutnáme, máme pocity, přemýšlíme či máme přání, vííme, že tak činíme.“¹³ O každé zkušenosti tedy můžeme na zá-

12 NOONAN, Harold. *Personal Identity*. 2nd ed. London: Routledge, 2003, p. 24.

13 „When we see, hear, smell, taste, feel, meditate, or will anything, we know that we do so.“ LOCKE, John. *An Essay Concerning Human Understanding*, c. d., 2/27/11.

kladě introspekce rozhodnout, zda byla naše, či ne. Naše paměť odděluje všechny zkušenosti, které jsme měli, od těch, které jsme neměli. Tím je stanovena platnost první premisy.

Pro druhou premisu uvádí Locke hned několik důvodů.

...kdyby naše zkušenost a ji doprovázející vědomí této zkušenosti bylo vždy nepřetržitě přítomno v mysli, mohli bychom si být jisti, že tatáž myslící substance je stále přítomna. Vědomí je ovšem neustále přerušováno zapomínáním. Prakticky nikdy nemáme ve vědomí totalitu našich minulých zkušeností, protože vědomí minulých zkušeností je nahrazováno přítomnými, neboť se příliš zaměřujeme na přítomné zkušenosti a opomíjíme minulé a také protože spíme a v tu chvíli nemáme vědomí žádné, ...¹⁴

Ve všech těchto okamžicích, tvrdí Locke, je jistota trvání téže substance podkopána.

Kromě toho i kdybychom si byli neustále vědomi všech svých minulých zkušeností, z pojmu nemateriální substance neplyne s nutností nic, co by bránilo následující úvaze. Je možné se domnívat, že ve skutečnosti je každá osoba sérií substancí, které si vzájemně předávají své zkušenosti. Locke píše, že nevíme, „zda lze vědomí o minulých dějích převádět z jedné myslící substance na druhou“ a táže se, „proč by nemohla jedna substance představovat jako své vlastní to, co nikdy neučinila a co mohlo být učiněno činitelem jiným.“¹⁵ Jinými slovy, je-li nemateriální substance nezávislá na všech hmotných (rozlehlých) objektech i na veškerém obsahu zkušenosti a myšlení, je obtížné cokoli vypovědět o jejím trvání. Takto pojímaná myslící substance je slučitelná s hypotézou o jejím trvání po celou dobu existence osoby, ale také je slučitelná s představou, že během života osoby se takových subjektů vnímání vystřídá celá řada. Protože tato myšlenka je neslučitelná s naší jistotou ve věci vlastního trvání v čase, dospívá Locke k závěru, že naše identita není dána trvá-

14 „...if these perceptions, with their consciousness, always remained present in the mind, whereby the same thinking thing would be always consciously present, and, as would be thought, evidently the same to itself. But that which seems to make the difficulty is this, that this consciousness being interrupted always by forgetfulness, there being no moment of our lives wherein we have the whole train of all our past actions before our eyes in one view, but even the best memories losing the sight of one part whilst they are viewing another; and we sometimes, and that the greatest part of our lives, not reflecting on our past selves, being intent on our present thoughts, and in sound sleep having no thoughts at all,...“ *Tamtéž* 2/27/12.

15 „...whether the consciousness of past actions can be transferred from one thinking substance to another...“ *Tamtéž* 2/27/15.
„...why it may not be possible, that that may be represented to the mind to have been which really never was,...“ *Tamtéž* 2/27/15.

ním myslící substance. Tato myšlenka je historicky velmi cenná, protože představuje dodnes přijímaný argument proti tezi, že naše identita je dána trváním nehmotné substance. Vyvrací tudíž i teorie, které nás chápou jako duše.

Má-li být naše identita dána jen tím, čím jsme si introspektivně jisti, pak zůstává pouze jeden kandidát. Takovou jistotu má jen naše aktuální vědomí minulých činů a zkušeností, tedy aktuální zkušenostní paměť. Její hranice jsou zároveň hranicemi osoby. Zkušenostní paměť poskytuje relaci jednotící jednotlivé subjekty vnímání do téže osoby.

Třetí pilíř Lockovy teorie je praktický. Osobní identita je velmi silně svázána s naším praktickým zájmem. Locke tvrdí, že

Já (*Self*) je onou vědomou myslící věcí – bez ohledu na to, z jaké substance je utvořeno (nezáleží na tom, zda je duchovní či hmotná, jednoduchá či složená) –, která je smyslově citlivá, uvědomuje si tedy slast a strast, je způsobila ke štěstí či neštěstí, takže má o sebe starost, kam až se rozpíná její vědomí.¹⁶

Argument můžeme zrekonstruovat následovně:

1. S osobní identitou je spojena řada praktických zájmů.
2. Tyto praktické zájmy nelze spojit s identitou substance.
Tedy:
3. Identita osoby nemůže spočívat v identitě substance.

První premisa vychází z Lockova pojetí osoby. Locke považoval pojem osoby za

...právnícký termín, jehož prostřednictvím se připisují činnosti a odpovídající zásluhy; a tak se vztahuje pouze na jednající subjekty, vybavené inteligencí, schopné pochopit zákon a způsobilé ke štěstí a neštěstí. Tato osobnost se pouze vědomím rozpíná za meze současné existence k tomu, co už je minulostí; a jím pak začne projevovat starostlivý zájem o své minulé činy, začne cítit za ně zodpovědnost, přisvojuje si je a klade za vinu přesně na témže podkladě a ze stejného důvodu, jako to činí se skutky přítomnými.¹⁷

16 „SELF is that conscious thinking thing,—whatever substance made up of, (whether spiritual or material, simple or compounded, it matters not)—which is sensible or conscious of pleasure and pain, capable of happiness or misery, and so is concerned for itself, as far as that consciousness extends.“ *Tamtéž* 2/27/19.

17 „...a forensic term, appropriating actions and their merit; and so belongs only to intelligent agents, capable of a law, and happiness, and misery. This personality extends

K pojmu osoby se vážou pojmy jako zodpovědnost, zásluha, vina, trest, odměna. Každá osoba nese zodpovědnost jen za své činy, za které si může připisovat zásluhy, obdržet odměnu, nebo naopak být vinna a obdržet trest.

Podle druhé premisy nelze tyto pojmy jednoduše spojit s identitou substance. Locke zde uvádí analogii. Představme si, že dílem kosmické koincidence máme osobu, která je utvořena ze stejné materiální substance jako řecký hrdina Nestor. Materiální jednotliviny, které v určitou dobu utvářely Nestorovo tělo, nyní utváří tělo této osoby. Zároveň však nemá tato osoba žádné zkušenostní vzpomínky na Nestorovy činy a zkušenosti. Je možné tvrdit, že tato bytost je tatáž osoba jako Nestor? Je možné ji vyzvedávat za jeho hrdinné činy a kritizovat za jeho poklesky? Locke si myslí, že nikoli. Zcela analogicky se Locke domnívá, že totožnost nehmotné substance neopravňuje přenos našeho praktického zájmu. Jestliže totožnost nehmotné substance nezaručuje, že paměť dané osoby bude sahat až k Nestorovým skutkům, nelze danou osobu považovat za Nestora. Naopak v případě, že daná osoba skutečně vykazuje zkušenostní vzpomínky na Nestorovy činy, její vědomí je takto rozšířeno až k Nestorovi, musíme jí připsat jeho činy a zkušenosti a s nimi veškeré příslušné praktické postoje. Tato bytost je pak totiž tatáž osoba jako Nestor. Locke tedy opět dochází k závěru, že osobní identita nemůže spočívat v identitě substance.¹⁸

Locke uvádí ještě další příklad, na kterém ukazuje, že jsou to osoby, nikoli substance, se kterými jsou spjaty naše praktické postoje. Žádá nás, abychom si představili, že osoba přijde o prst a zároveň do tohoto prstu přejde celé její vědomí. Jak tvrdí, museli bychom v takovém případě považovat pouhý prst za tutéž osobu, jako byla celá předchozí bytost. Na druhou stranu zbývající tělo, i kdyby samo nabylo nového vědomí, by vůbec nebylo předmětem zájmu osoby ztělesněné v prstu a tato by neměla právo si přisuzovat jeho činy a zkušenosti.¹⁹

2.1.3 Přesun vědomí

Tato úvaha nás přivádí k další stěžejní tezi Lockovy koncepce. Protože osoba je neodmyslitelně spjata s vědomím a osobní identita dána kontinuitou paměti, v případě přesunu vědomí z jedné substance (materi-

itself beyond present existence to what is past, only by consciousness,—whereby it becomes concerned and accountable; owns and imputes to itself past actions, just upon the same ground and for the same reason as it does the present.“ *Tamtéž* 2/27/28.

18 *Tamtéž* 2/27/16.

19 *Tamtéž* 2/27/20.

ální i nemateriální) do jiné, bude osoba následovat vědomí. To ukazuje na slavném příkladu s knížetem a přištipkářem.

Vždyť kdyby duše nějakého knížete, nesoucí v sobě vědomí jeho předchozího života, vstoupila do těla přištipkáře a oduševnila toto tělo hned, jak by ho opustila jeho vlastní duše, každý hned nahlédne, že by byl přištipkář toutéž OSOBOU s knížetem, která je zodpovědná jen za knížecí činy...²⁰

V tomto argumentu Locke předjímá jeden z hlavních pilířů současných psychologických teorií, myšlenkový experiment transplantace mozku. Locke ale v příkladu pokračuje, aby nastínil další dimenzi problému osobní identity. Ptá se: „Avšak kdo by přitom řekl, že to je jeden a tentýž ČLOVĚK?“²¹ Locke totiž ve své koncepci striktně rozlišuje identitu osoby od identity člověka.

2.1.4 Rozlišení identity osoby od identity člověka

Zatímco osobu určuje vědomí, člověk je chápán jako organismus, jehož kontinuita je dána týmiž procesy jako kontinuita jiných organismů a rostlin.

Musíme tedy uvážit, v čem se dub liší od nějakého seskupení hmoty, a zdá se mi, že tento rozdíl je v tom, že to druhé je pouze soudržností hmotných částic, jakkoli sjednocených, a to prvé je takovým jejich uspořádáním, které vytváří ústrojenství dubu a takovou organizaci tohoto ústrojenství, která je vhodná k přijímání a rozdělování potravy, aby bylo zajištěno uchování a výstavba dřeva, kůry a listí atd. tohoto dubu; a v tom spočívá rostlinný život²²...To nám také naznačuje, v čem spočívá identita jednoho a téhož člověka, totiž v ničem jiném než v účasti na témže pokračujícím životě, na základě nepřetržitě uplyvajících hmotných

20 „For should the soul of a prince, carrying with it the consciousness of the prince's past life, enter and inform the body of a cobbler, as soon as deserted by his own soul, every one sees he would be the same PERSON with the prince, accountable only for the prince's actions...“ *Tamtéž* 2/27/17.

21 „...but who would say it was the same MAN?“ *Tamtéž* 2/27/17.

22 „We must therefore consider wherein an oak differs from a mass of matter, and that seems to me to be in this, that the one is only the cohesion of particles of matter any how united, the other such a disposition of them as constitutes the parts of an oak; and such an organization of those parts as is fit to receive and distribute nourishment, so as to continue and frame the wood, bark, and leaves, &c., of an oak, in which consists the vegetable life.“ *Tamtéž* 2/27/5.

částic, ve sledu životně sjednoceném s týmž organizovaným tělem.²³

Identita organismů tedy spočívá v kontinuitě funkční organizace jejich těla, přestože hmota, ze které jsou v každém daném okamžiku složeny, se neustále mění. Pokud aplikujeme rozlišení mezi člověkem a osobou na příklad s knížetem a příštipkářem, pak příštipkář po přenosu vědomí jako osoba zaniká, protože jeho tělo začne obývat osoba knížete, ale jako člověk bude existovat dál. V tomto bodu je Locke paradoxně inspirací pro velmi odlišné pojetí naší identity, tzv. biologickou koncepci, která od něj přejímá jednak pojem *život*, ale také pojem identity člověka. Na rozdíl od něj však tvrdí, že nejsme fundamentálně osoby, ale jsme lidé, organismy.

Locke vytváří analogii mezi svým pojetím identity rostlin, živočichů a lidí na jedné straně a identitou osob na straně druhé. Je přesvědčen, že rostliny, živočichové a člověk jsou schopni ryziho trvání, striktní identity v čase, i navzdory tomu, že se neustále mění jejich materiální konstituce. Tyto bytosti neustále absorbují a vypouštějí částice hmoty, ale v tomto neustálém průtoku hmoty lze nalézt jednotící organizační princip – tentýž kontinuální život. Ten je základem identity těchto objektů v čase. Zcela analogicky lze tvrdit, že se dá nalézt takový jednotící princip i v případě osoby. Je jím identita vědomí. Ta v případě osob zaručuje jejich trvání v čase, nehledě na okolnost, zda osoba sestává ze stejných hmotných a nehmotných substancí. Totožnost či změna substance je podle Locka pro otázku identity osoby irelevantní.

Tato analogie také přenáší důkazní břemeno na zastávce nehmotné substance jako kritéria identity. Ti musí podle Locka analogii vyvrátit. Musí dokázat, proč je možné, aby osoba trvala v čase, i když se neustále mění její materiální substance, a zároveň není možné, aby osoba trvala, když se změní nehmotná substance. Celá Lockova úvaha spočívá v tom, že v pojmu nehmotné substance není nic, co by mohlo vyvrátit analogii mezi vztahem osoby a hmotné substance na straně jedné a osoby a nehmotné substance na straně druhé.

2.1.5 Shrnutí Lockovy teorie

Před následující kritikou Lockovy koncepce můžeme shrnout její základní myšlenky:

²³ „This also shows wherein the identity of the same MAN consists; viz. in nothing but a participation of the same continued life, by constantly fleeting particles of matter, in succession vitally united to the same organized body.“ *Tamtéž* 2/27/7.

1. Identita osoby se liší od identity člověka.
2. Identita člověka je dána kontinuitou funkční organizace organismu.
3. Identita osoby je dána kontinuitou paměti, nikoli trváním materiální či nemateriální substance.
4. Kontinuita paměti zdůvodňuje naši jistotu ve věci své vlastní persistence, což vysvětlení pomocí nemateriální substance nedokáže.
5. Kontinuita paměti zdůvodňuje náš praktický zájem o osoby, což vysvětlení pomocí nemateriální substance nedokáže.
6. Hranice paměti jsou zároveň hranicemi odpovědnosti za vlastní skutky.

2.2 Kritika Lockovy teorie

Kritice Lockova pojetí osobní identity se věnovali zejména anglický teolog a filozof Joseph Butler a skotský filozof Thomas Reid.

Oba se shodují s Lockem v myšlence, že můžeme pouhým zkoumáním vlastních obsahů vědomí dospět k jistotě, že jsme tatáž osoba, která v minulosti vykonala určitý čin. Reid píše: „Přesvědčení, které má každý člověk ve věci své identity, kam až sahá do minulosti jeho paměť, nepotřebuje pomoci filozofie ke svému posílení.“²⁴ Butler: „...zvážení toho, čím jsem nyní, a toho, čím jsem byl před dvaceti lety, poznávám, že nejde o dvě bytosti, ale jedno a totéž já.“²⁵ Zde ovšem jejich shoda končí. Butler i Reid odmítají jak Lockovo obecné pojetí identity, tak jeho kritérium osobní identity – Reid odvozuje z jeho kritéria paradox. Domnívají se také, že Lockovo ztotožnění osoby s myslící bytostí buď vede k nesmyslům, nebo má nepřijatelné praktické důsledky. Jejich kritiku je možné shrnout v následujících bodech:

1. Lockovo nerozlišování striktní a volné identity;
2. rozpor jeho definice identity s praktickými postoji;

24 „The conviction which every man has of his identity, as far back as his memory reaches, needs no aid of philosophy to strengthen it;...” REID, Thomas. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, 7th ed. Philips, Sampson, and Company: Boston, 1857, p. 241, dostupné z <<http://books.google.com/books?id=bIVAAAAYAAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:thomas+inauthor:reid&hl=cs&cd=1#v=onepage&q&f=false>>, cit. 28.2.2010.

25 „...by reflecting upon that which is myself now, and that which was myself twenty years ago, I discern they are not two, but one and the same self.“ BUTLER, Joseph. *The Analogy of Religion. Appendix I: Of Personal Identity*; 1736, dostupné z <<http://www.philosophy.ucf.edu/pi/butler.html>>, cit. 28.2.2010.

3. rozpor jeho definice s podmínkou tranzitivity identity;
4. kruhovost jeho definice.

2.2.1 Identita striktní a volná

Podle kritiků Locke nepochopil, že identita osob se radikálně liší od identity rostlin a živočichů. Locke vytváří analogii mezi tím, jak v čase trvají rostliny a živočichové, a trváním osoby. Identita těchto objektů je pro něj identitou ryzí a tuto chce vysvětlit tím, že za neustálou změnou substancí je možné nalézt jednotící princip: stejný život v případě živočichů a rostlin, stejné vědomí v případě osob. Butler s Reidem tvrdí, že pouze osoby jsou striktně identické v čase. Organismy, rostliny a artefakty jsou identické pouze ve volném smyslu slova, pro praktické účely. Butler píše:

...když muž tvrdí, že tentýž strom stojí na tomtéž místě už padesát let, myslí tím tentýž pouze pro potřeby vlastnictví a použití v běžném životě, a nikoli že tentýž strom je na tomtéž místě ve striktním, filozofickém smyslu slova. Neboť nemůže vědět, zda alespoň jedna částice současného stromu je stejná jako některá částice stromu před padesáti lety. A pokud nemají ani jednu společnou částici, nemohou být stejný strom ve striktním filozofickém smyslu pojmu *stejný*; říci, že jsou, by byla zjevná kontradikce, když žádná část jejich substance a žádná z vlastností není stejná...²⁶

A Reid:

Lze podobně pozorovat, že identita smyslových objektů není nikdy perfektní. Všechna tělesa, protože sestávají z nesčetných částí, které od nich mohou být odděleny řadou příčin, podléhají neustálým změnám své substance, nabývají a zmenšují se, nepatrně se mění.²⁷

26 „For when a man swears to the same tree, as having stood fifty years in the same place, he means only the same as to all the purposes of property and uses of common life, and not that the tree has been all that time the same in the strict philosophical sense of the word. For he does not know whether any one particle of the present tree be the same with any one particle of the tree which stood in the same place fifty years ago. And if they have not one common particle of matter, they cannot be the same tree, in the proper philosophic sense of the word *same* ; it being evidently a contradiction in terms, to say they are, when no part of their substance, and no one of their properties, is the same...” *Tamtéž*.

27 „It may likewise be observed, that the identity of *objects of sense* is never perfect. All bodies, as they consist of innumerable parts that may be disjoined from them by a great variety of causes, are subject to continual changes of their substance, increas-

Oba autoři přijímají tezi o neslučitelnosti změny s numerickou identitou. Jestliže se objekt byt' sebeméně změní, nemůže to být stále týž objekt ve striktním, filozofickém smyslu. Trvání je možné jen tam, kde nedochází ke změně. Proč se ale domnívají, že osoby jsou právě ty typy objektů, které mají schopnost trvat v čase? Jediný poměrně zvláštní argument, proč se osoby liší od jiných objektů, lze nalézt u Reida:

... všichni lidé umísťují svou osobu do něčeho, co nelze dělit a nemá části. Část osoby je zjevná absurdita. Když člověk přijde o majetek, zdraví, sílu, je to stále tatáž osoba a nic ze své osoby neztratil. Když přijde o nohu nebo o ruku, je stále stejnou osobou jako dříve. Amputovaná část není součástí jeho osoby, jinak by měla právo na část jeho majetku a musela dostat části jeho závazků. Měla by nárok na podíl z jeho zásluh a viny, což je zjevně absurdní. Osoba je něco nedělitelného, co Leibniz nazývá *monáda*.²⁸

Argument má dokázat možnost trvání osob v čase. Víme, že objekty, které podléhají změně, nemohou ve striktním smyslu trvat. Aby osoby mohly trvat v čase, nemohou podléhat změnám. Reid ale hovoří o nedělitelnosti osoby, ne o neměnnosti. Aby byl argument platný, musíme přijmout skrytý předpoklad: je-li objekt nedělitelný, nemůže podléhat změně. To budiž přípuštěno. Reidův argument pro nedělitelnost osoby však spočívá na zvláštní evidenci. Pokud je osoba dělitelná, její části mají nárok na části jejího majetku, zásluh, podíl na její vině a závazcích. Protože však fyzické části lidského těla nemají po oddělení od těla nárok na tyto statky, osoba je nedělitelná. Z uvedených citací vyplynulo, že identitu osob Reid chápe jako striktní, filozofickou. Podle Butlera, s jehož názory Reid „zcela souhlasí“,²⁹ nemají praktické ohledy vliv na striktní, filozofickou identitu objektů. Tentýž strom byl tentýž jen pro potřeby vlastnictví a v běžném životě. To z něj nečinilo numericky tentýž strom.

Navzdory těmto dvěma skutečnostem nyní Reid používá bytostně praktické kritérium pro určení numerické identity. Souhlasím s tvrzením, že například vlastnické nároky neurčují numerickou identitu rost-

ing, diminishing, changing insensibly." REID, Thomas. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, c. d., p. 246.

28 „...all mankind place their personality in something that cannot be divided, or consist of parts. A part of a person is a manifest absurdity. When a man loses his estate, his health, his strength, he is still the same person, and has lost nothing of his personality. If he has a leg or an arm cut off, he is the same person he was before. The amputated member is no part of his person, otherwise it would have a right to a part of his estate, and be liable for a part of his engagements. It would be entitled to a share of his merit and demerit, which is manifestly absurd. A person is something indivisible, and is what Leibnitz calls a *monad*." *Tamtéž*, pp. 242-243.

29 „...with whose sentiments I perfectly agree." *Tamtéž*, p. 247.

lin, organismů a artefaktů. Ta je prvotní, vlastnické nároky se odvozují z ní. Ovšem podle stejného pravidla platí, že vlastnické nároky, připisování zásluh a odpovědnosti a podobné praktické vztahy nemohou mít žádné slovo v metafyzické otázce numerické identity osob. Připisovat vlastnické nároky, zásluhy a odpovědnost lze až poté, co je stanovena numerická identita. Praktické kritérium, které Reid používá, je pro určení numerické identity objektu zcela irelevantní. Proto považují Reido-
vu argumentaci za spornou – ke stanovení numerické identity používá princip, o kterém tvrdí, že je jeho aplikace v podobných případech nelegitimní.

Argument lze kritizovat ještě z jiného úhlu. Reid tvrdí, že když osobě amputujeme ruce a nohy, zůstane stejnou osobou. To lze mít za samozřejmé. Locke by mohl argumentovat, že ruce a nohy nejsou vhodné typy objektů, které lze považovat za části osoby. Locke přece rozlišuje osoby od lidí, tj. živočichů, kteří jsou definováni jako kontinuální životy, jež organizují hmotné částice do jednotného funkčního celku. Ruce a nohy jsou lépe chápány jako části lidských organismů. Proto je nelze použít při dokazování nedělitelnosti osoby. Kdybychom však chtěli Reidův argument opravit a zaměřili se na mentální charakteristiky, mohli bychom například tvrdit: Předpokládejme, že osoba ztratí polovinu svých vzpomínek, že osoba utrpí totální amnézii, že osoba zapomene, kdo je. Pokud ovšem formulujeme onu hypotézu takto, závěr, že osoba je nedělitelná, se již jeví daleko méně samozřejmý. Je skutečně tak samozřejmé, že člověk v pokročilém stadiu demence, který si jen občas dokáže vzpomenout, kdo je a jaký byl jeho život, který nedokáže rozpoznat své příbuzné a nechápe, k čemu je lžice, je stále táž osoba, jako když byl zcela zdravý? Lze samozřejmě argumentovat, že nehledě na to, kolik vzpomínek osoba ztratí, stále je to tentýž subjekt vnímání. Osobu nelze přece ztotožnit se vzpomínkami, pocity a zkušenostmi. Osoba je něco, co má vzpomínky, pocity a zkušenosti. Proto jejich ztráta nehraje žádnou roli pro zachování numerické identity osob. Ovšem tato odpověď samozřejmě jen provokuje další otázku, otázku, kterou nastínil už sám Locke: je-li osoba takto striktně odlišena od všech vzpomínek, pocitů a zkušeností, je-li to čirý subjekt zkušeností, jak můžeme vědět, že je to jeden a tentýž subjekt, a ne série subjektů, která stojí za zkušenostmi.

Jediný argument pro tezi, že identita osob je radikálně odlišná od identity jiných objektů, který lze u Lockových kritiků nalézt, používá tedy sporný princip argumentace a tvrdí něco bez řádného důkazu. Není to však jediná linie argumentace, kterou Butler a Reid napadají Lockovu teorii. Neprokázali sice svou pozitivní tezi, avšak to ještě nezavdává důvod přijímat Lockovo pojetí.

2.2.2 Rozpor Lockova kritéria s praktickými postoji

Butler a Reid tvrdí, že ztotožníme-li osobní identitu s identitou vědomí, některé naše dosavadní mravní postoje budou neudržitelné. Reid píše:

Naše vědomí, naše paměť a každý proces naší mysli stále plynou jako voda v řece nebo sám čas. Vědomí, které mám v tomto okamžiku, nemůže být týmž vědomím, které jsem měl před chvílí, o nic více, než tento okamžik může být tím předchozím. Identitu lze přisuzovat pouze věcem, které mají kontinuální existenci. Vědomí a každá myšlenka jsou přechodné a momentální, nemají kontinuální existenci; tedy pokud by osobní identita spočívala ve vědomí, jistě by vyplývalo, že žádný člověk není tatáž osoba v libovolných dvou okamžicích jeho života; a protože právo a spravedlnost odměny a trestu jsou založeny na osobní identitě, žádný člověk by nemohl být zodpovědný za své činy.³⁰

Argument je možné zrekonstruovat následovně:

1. Vědomí se stále mění.
2. Identita osob je dána identitou vědomí.
Tedy:
3. Identita osob se stále mění.
4. Osobní identita je nutná jako kritérium připisování mravní a právní odpovědnosti.
Tedy:
5. Není možné připsat mravní a právní odpovědnost osobám.

V tomto argumentu je klíčová premisa 1. S premisami 2 a 4 by Locke souhlasil a tvrzení 3 a 5 jsou logickými důsledky premis 1, 2 a 4. Jak tedy máme chápat premisu 1? Především je dobré rozlišit aktuální vědomí, tj. všechny zkušenosti, které si právě uvědomujeme, od paměti, tedy toho, co vše jsme si schopni vybavit. Vědomí přítomnosti se skutečně velice rychle mění. V tomto okamžiku se koncentruji na myšlenku obsaženou v této větě. Ale ještě před chvílí byla obsahem mého vědomí úplně jiná myšlenka. Kromě toho aktuálně vnímáme periferně řadu

30 „Our consciousness, our memory, and every operation of the mind, are still flowing like the water of a river, or like time itself. The consciousness I have this moment can no more be the same consciousness I had last moment, than this moment can be the last moment. Identity can only be affirmed of things which have a continued existence. Consciousness, and every kind of thought, are transient and momentary, and have no continued existence; and, therefore, if personal identity consisted in consciousness, it would certainly follow, that *no man is the same person any two moments of his life*; and as the right and justice of reward and punishment are founded on personal identity, no man could be responsible for his actions.“ *Tamtéž*, pp. 251–252.

jevů, které se také neustále mění (právě projíždějící automobil, hluk dělníků na silnici apod.). Paměť lze chápat jako takové zkušenosti, jež je možné pomocí vůle aktualizovat. Přestože aktuálně si nejsem vědom zkušenosti zdolání nejvyšší hory Rakouska, mohu si tuto zkušenost vybavit. Je stále v mé paměti. Paměť se nemění tak radikálně jako aktuální vědomí. Zkušenost z Grossglockneru si pamatuji už několik let, stejně jako mnoho dalších zkušeností. Některé zkušenosti tedy zůstávají v paměti relativně dlouho, možná trvale. Celek pamatovaných faktů se však mění také. Mění se třída všech zkušeností, které jsem schopen aktualizovat ve svém vědomí, protože s každou novou zkušeností narůstá. Zároveň některé zkušenosti zapomínám. Protože Locke tvrdí, že naše identita sahá tam, kam sahá naše paměť, je závěr Reidova argumentu neodvratný. Pokud se opírá osobní identita o proměnlivé vědomí, nutně se objevují problémy.

Zdá se, že Locke si byl těchto důsledků vědom a byl ochoten je přijmout. Píše:

Pokud se Sókratés bdící a spící nepodílejí na témž vědomí, Sókratés bdící a spící nejsou tatáž osoba.³¹... Potrestat bdícího Sókrata za to, co si myslí spící Sókratés a čeho si bdící Sókratés nebyl sám nikdy vědom, by nebylo o nic správnější, než potrestat jedno z dvojčat za činy svého bratra.³²

Tato skutečnost však nemění nic na značném revizionismu a extremismu tohoto názoru. Stěží bychom byli ochotni přijmout takový právní systém, který by zprošťoval pachatele jeho viny v případech, kdy by si nepamatoval své zločiny. Absence vědomí spáchaného činu je příliš slabým důvodem pro absenci mravní odpovědnosti za tento čin. Proto v tomto bodu s Lockovými kritiky souhlasím.

2.2.3 Rozpor Lockova kritéria s tranzitivitou identity

Lockovo kritérium identity nevede pouze k absurdním mravním implikacím, ale také k paradoxu, který je obsažen ve slavné Reidově pasáži:

31 „...if the same Socrates waking and sleeping do not partake of the same consciousness, Socrates waking and sleeping is not the same person.“ LOCKE, John. *An Essay Concerning Human Understanding*, c. d., 2/21/21.

32 „And to punish Socrates waking for what sleeping Socrates thought, and waking Socrates was never conscious of, would be no more of right, than to punish one twin for what his brother-twin did,...“ *Tamtéž*.

Uvažme statečného vojáka, který byl seřezán jako chlapec, když ukradl ovoce ze sadu, který později sebral nepříteli standartu během svého prvního tažení, a který byl na sklonku života jmenován generálem. Předpokládejme také, což musí být připuštěno, že když sebral standartu, pamatoval si svůj trest za krádež ovoce, a když byl jmenován generálem, pamatoval si, jak sebral nepříteli standartu, ale úplně zapomněl na svůj trest. Za těchto předpokladů plyne z doktríny pana Locka, že ten, kdo byl potrestán ve škole, je tatáž osoba jako ten, kdo sebral standartu, a ten, kdo sebral standartu, je tatáž osoba jako ten, koho jmenovali generálem. Tudíž platí, pokud je v logice nějaká pravda, že generál je táž osoba jako potrestaný hoch. Ale generálovo vědomí nesahá až k trestu, tedy podle doktríny pana Locka není toutéž osobou jako potrestaný hoch. Tedy generál je a zároveň není stejnou osobou jako ten, kdo byl potrestán ve škole.³³

Tento argument poukazuje na skutečnost, že Lockovo pojetí je v rozporu s jednou z definujících charakteristik identity, které byly vymezeny v úvodu práce: tranzitivitou. Je-li osoba O identická s osobou P a ta je identická s osobou Q, pak nutně osoba O je identická s osobou Q. Problém je v tom, že Locke ztotožňuje osobní identitu s relací „___ si je vědom zkušeností ___“ nebo „___ si pamatuje zkušenosti ___“, která tranzitivní není. Je možné, že osoba P si pamatuje zkušenosti osoby O a osoba Q si pamatuje zkušenosti osoby P, ale zároveň osoba Q si nepamatuje zkušenosti osoby O. Jestliže je identita relací tranzitivní a paměť ne, pak identita nemůže být definována jako paměť.

Přikláním se k názoru mnoha badatelů, že tento argument je pro Lockovu teorii, jak je původně formulována, nepřekonatelný. Domnívám se, že problém jeho koncepce spočívá zejména ve volbě příliš úzkého kritéria identity. Ať už jsme ztotožnění s množinou aktuálně vědomých či pamatovaných mentálních obsahů, nevyhneme se absurdním důsledkům.

33 „Suppose a brave officer to have been flogged when a boy at school for robbing an orchard, to have taken a standard from the enemy in his first campaign, and to have been made a general in advanced life; suppose, also, which must be admitted to be possible, that, when he took the standard, he was conscious of his having been flogged at school, and that, when made a general, he was conscious of his taking the standard, but had absolutely lost the consciousness of his flogging. These things being supposed, it follows, from Mr. Locke's doctrine, that he who was flogged at school is the same person who took the standard, and that he who took the standard is the same person who was made a general. Whence it follows, if there be any truth in logic, that the general is the same person with him who was flogged at school. But the general's consciousness does not reach so far back as his flogging; therefore, according to Mr. Locke's doctrine, he is not the person who was flogged. Therefore the general is, and at the same time is not, the same person with him who was flogged at school.“ REID, Thomas. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, c. d., pp. 248–249.

Třída vědomých i pamatovaných mentálních obsahů má za stávajících biologických podmínek lidského organismu vždy kratší časový rozsah než je život jedince. Během lidského života se tudíž může potenciálně vystřídat řada osob v jednom lidském těle. Zároveň kvůli skutečnosti, že definující relace není tranzitivní, vyvstávají nepřekonatelné logické paradoxy. Existuje možnost, jak Lockovu teorii korigovat: volbou tranzitivní psychologické relace, která bude svým časovým rozsahem lépe korespondovat s našimi intuicemi ohledně našeho trvání v čase. To je však možné až tehdy, vyrovnáme-li se s dalšími problematickými částmi jeho koncepce.

2.2.4 Kruhovost Lockovy definice osobní identity

Následující Butlerova a Reidova námitka se v literatuře často označuje jako kruhovost Lockovy definice osobní identity. V psychologické teorii je toto nařčení legitimní, ale její formulace nenalézá oporu v Butlerově ani Reidově textu.

Co znamená, že je definice kruhová? Znamená to, že *definiens* (to, čím definujeme daný pojem) v sobě obsahuje nějaký pojem, který je buď obsažen v *definiendu*, nebo jeho pomocí definován. Vezměme si definici pojmu „hodiny“:

- pojem „hodiny“ označuje přístroj na měření času.

V této definici se pojem „hodiny“ definuje mimo jiné pomocí pojmu „čas“. Když se ale definující strany zeptáme, co to je čas, a dostaneme následující definici:

- pojem „čas“ označuje fyzikální veličinu, která se měří pomocí hodin,

nemůžeme porozumět původní definici pojmu „hodiny“, protože už ho musíme znát, abychom definovali čas, kterým se pak hodiny definují. To je tzv. definiční kruh.

Podle diskutované námitky je Lockova definice osobní identity podobně kruhová. V Lockově definici figuruje pojem paměti: osoby jsou totožné, pokud si pozdější osoba pamatuje zkušenosti předchozí osoby. Problém s pojmem paměti podle námitky je, že jej nelze definovat jinak než pomocí identity. Paměť má jednu nepříjemnou vlastnost – může klamat. Pamatujeme si řadu věcí. Některé, které se skutečně staly, a jiné, které se nestaly, a my se jen domníváme, že jsme je zažili. Film amerického režiséra Christophera Nolana *Memento* je postaven na postupném

zpochybňování pravdivosti vzpomínek hlavního hrdiny, které se zpočátku jeví jako ryzí. Zpočátku se hrdina jeví jako nevinná oběť nehody s následkem amnézie, na konci zjistíme, že jde o chladnokrevného vraha, který si záměrně vybírá to, co si chce pamatovat.

Filmy jako *Memento* vyvolávají zajímavou otázku: jak se liší vzpomínky pravdivé od vzpomínek falešných. Ihned se nabízí odpověď, že právě vzpomínky jsou vzpomínky na zkušenosti, které daná osoba skutečně zažila, zatímco falešné vzpomínky takový přímý vztah ke zkušenosti nemají. V této odpovědi se však skrývá definiční kruh. Přesnější formulace totiž odhalí použití pojmu „osobní identita“: pravdivá vzpomínka je určitý mentální stav podobný zkušenosti, na kterou je vzpomínkou, způsobený vhodným kauzálním mechanismem. Navíc tuto relevantní zkušenost daná osoba skutečně *sama* zažila. Pojem *sama* neznamená nic jiného než *osoba s ní identická*. Abychom tedy pochopili princip osobní identity, musíme chápat pojem paměti, ale abychom pochopili pojem paměti, je nutné mít nějaké kritérium identity osob v čase. To je definiční kruh.

Přestože je tato námitka vážná a psychologická teorie se s ní musí vyrovnat, není to námitka, kterou vznesli Butler s Reidem. To je patrné z následujících citací:

Butler:

Ale ačkoli vědomí minulého nás takto ujišťuje o vlastní osobní identitě, říká, že tvoří osobní identitu nebo je nutné, abychom byli týmiž osobami, znamená, že osoba neexistovala ani okamžik a nečinila ani jeden skutek, který si neuvědomuje. Mělo by být samozřejmé, že vědomí osobní identity předpokládá, a tedy nemůže konstituovat osobní identitu o nic více, než vědění může konstituovat pravdu, kterou předpokládá.³⁴

A Reid:

Je skutečně pravda, že moje vzpomínka, že jsem dělal nějakou věc, je evidencí, že jsem ta osoba, která danou věc vykonala... Ale říká, že moje vzpomínka, že jsem tuto věc vykonal, nebo mé vě-

34 „But though consciousness of what is past does thus ascertain our personal identity to ourselves, yet, to say that it makes personal identity, or is necessary to our being the same persons, is to say, that a person has not existed a single moment, nor done one action, but what he can remember; indeed none but what he reflects upon. And one should really think it self-evident, that consciousness of personal identity presupposes, and therefore cannot constitute, personal identity, any more than knowledge, in any other case, can constitute truth, which it presupposes.“ BUTLER, Joseph. *The Analogy of Religion. Appendix I: Of Personal Identity*, c. d.

domí mne činí osobou, která ji vykonala ... znamená přisuzovat paměti nebo vědomí zvláštní magické schopnosti vytvořit objekt, ačkoli tento musel již existovat před pamětí či vědomím, které je vytvořilo.³⁵

Oba autoři přijímají, že naše paměť je nejlepší evidencí osobní identity. Oba přijímají epistemickou privilegovanost introspekce v oblasti osobní identity. Potíž je v tom, že Locke přechází od otázky epistemologické k otázce metafyzické. Pro něj je paměť či vědomí postačující a nutnou podmínkou osobní identity. Locke přijímá zároveň tyto dvě tvrzení:

- a) Jestliže si osoba O pamatuje vykonání činu C, pak je O identická s osobou, která tento čin vykonala.
- b) Jestliže je osoba O identická s osobou, která vykonala čin C, pak si osoba O pamatuje vykonání činu C.

Smysl výroku b) ale lépe pro naše potřeby zachytí jeho obměna:

- c) Jestliže si osoba O nepamatuje vykonání činu C, pak osoba O není identická s osobou, která čin C vykonala.

Tvrzení a) stanovuje postačující podmínku pro osobní identitu. Tvrzení b) a c) specifikují podmínku nutnou. Oba autoři mají v první řadě námitky vůči tomu, aby paměť byla nutnou podmínkou pro osobní identitu. Jejich intuice se zdá správná. Nejprve přece existují osoby, které mají zkušenosti a konají činy, a teprve potom vznikají vzpomínky na tyto jevy.

Naopak Lockova koncepce naznačuje, že vědomí jakoby zapřičiňuje existenci. Viděli jsme dříve, že hranice vědomí, respektive oblast, kterou pokrývá paměť, je zároveň pro Locka hranicí osob. Je to hranice mezi existencí a neexistencí osoby. Vraťme se k Reidově příkladu s mladíkem, který dostal výprask. Tento se v pozdním životě stal generálem. Představme si, že v tomto pokročilém věku je jeho nejzazší vzpomínka právě na okamžik, kdy ukradl nepříteli standartu. Protože v Lockově koncepci platí, že osoba je identická jen s těmi osobami, jejichž skutky si pamatuje, platí, že generál není identický s žádnou osobou, která existovala před tím, než nepříteli uzmul standartu. To ale znamená, že okamžik krádeže je první okamžik v životě, kdy je generál identický s nějakou osobou, tedy je to okamžik

35 „It is very true, that my remembrance that I did such a thing is the evidence I have that I am the identical person who did it...But to say that my remembrance that I did such a thing, or my consciousness, makes me the person who did it, is...to attribute to memory or consciousness a strange magical power of producing its object, though that object must have existed before the memory or consciousness which produced it.“ REID, Thomas. *Essays on the Intellectual Powers of Man*, c. d., pp. 250-251.

jeho vzniku. Okamžik jeho vzniku je zároveň okamžik jeho nejzazší vzpomínky, neboli to, která vzpomínka je jeho nejzazší, určuje okamžik jeho vzniku. To je skutečně extrémní důsledek této teorie.

Tyto potíže však nejsou ojedinělé. Je totiž dost dobře možné, že generál za několik měsíců zapomene i na svůj hrdinský čin v mládí a jeho nejzazší vzpomínka se bude týkat nějaké události, která se stala ještě později, například narození jeho prvního dítěte. Protože však nutnou podmínkou identity je vědomí, dospějeme ke stejnému závěru jako dříve. Generál začal existovat až v okamžiku, kdy se mu narodilo první dítě. To nás vede k dalšímu paradoxu: generál začal existovat v okamžiku získání standardy a zároveň začal existovat v okamžiku narození svého dítěte. Celý argument lze opakovat pro libovolnou další zapomenutou zkušenost v jeho životě. Není divu, že Lockovi odpůrci dospěli k názoru, že ztotožníme-li identitu s vědomím, může jít pouze o identitu osob ve volném smyslu slova. Reid uzavírá:

Pokud osobní identita spočívá ve vědomí, pak protože vědomí nemůže být totéž ve dvou různých okamžicích, ale může pouze být stejného typu, znamená to, že v různých okamžicích nejsme tytéž jednotlivé osoby, ale pouze osoby stejného typu.³⁶

Tyto námitky jsou vážné a dá se říci, že pro Lockovu teorii osudové. Nyní se zaměřím na otázku, zda je možné tuto koncepci revidovat, čili vytvořit koncepci, která by zachovala jádro Lockovy koncepce osobní identity, ale zároveň by neobsahovala zmíněné paradoxy. Pokusím se nalézt koncepci, která jako kritérium naší identity poskytne nějakou psychologickou relaci, jež bude tranzitivní, v souladu s naší praxí v otázce přisuzování mravní odpovědnosti a nebude kruhová ani v jednom ze dvou uvedených smyslů.

2.3 Moderní psychologická teorie – Derek Parfit

2.3.1 Základní pojmy

O přepracování Lockovy teorie a o vznik moderní psychologické teorie identity se zasloužila řada autorů.³⁷ Z nich se zaměřuji na koncepci Dereka

36 „If our personal identity consists in consciousness, as this consciousness cannot be the same individually any two moments, but only of the *same kind*, it would follow, that we are not for any two moments the same individual persons, but the same *kind* of persons.“ *Tamtéž*, pp. 253.

37 Viz například GRICE, Herbert P. Personal Identity, *Mind*, 1941, Vol. 50, pp. 330–50; PERRY, John. The Problem of Personal Identity. In *Personal identity*. Edited by John

Parfita,³⁸ neboť jeho teorie má největší vliv. Jiné psychologické koncepce přesahuje tím, jak rozlišuje mezi identitou a tím, na čem skutečně záleží v praxi. Ačkoli je můj postoj k Parfitově koncepci spíše kritický, považuji toto rozlišení za užitečné. Začnu analýzou nejméně problematických kroků.

Jestliže jedna z námitek vůči Lockově teorii poukazuje na skutečnost, že nelze ztotožnit tranzitivní relaci identity s intranzitivní relací paměti, mohli bychom naopak nalézt nějakou psychologickou relaci, která je tranzitivní.

Parfit tuto výzvu přijímá a předkládá relaci *psychologické kontinuity* (*psychological continuity*), která má nahradit Lockovu paměť. K jejímu plnému pochopení však vedou elementárnější relace, ze kterých se psychologická kontinuita v posledku skládá. Parfit začíná vysvětlením pojmu *přímá paměťová vazba*. Ta existuje mezi osobou p2 v čase t2 a osobou p1 v čase t1, jestliže si p2 pamatuje, že měla nějakou zkušenost, kterou p1 měla v čase t1. U Locka je existence takových přímých vazeb jedinou postačující a nutnou podmínkou identity p1 a p2. Přímá paměťová vazba není tranzitivní relace. Lze ale definovat relaci *kontinuity paměti* jako *překrývající se zřetězení přímých paměťových vazeb*.

Kontinuita paměti nastává v případě, že osoba p2 v čase t2 si pamatuje některé zkušenosti osoby p1 v čase t1, osoba p3 v čase t3 si pamatuje některé zkušenosti osoby p2 v čase t2, ale nemusí si nutně pamatovat žádné zkušenosti p1 v t1, a tak dále. Takto je dána nová jednotící relace, podle které jsou osoby v různých časových okamžicích identické, jestliže jsou spojeny řetězcem osob, z nichž každá si přímo pamatuje některé zkušenosti své předchůdkyně v čase. Kontinuita paměti je tranzitivní relace. Jestliže si generál z Reidova argumentu pamatuje některé zkušenosti vojáka, pak je mezi nimi přímá paměťová vazba. Jestliže si voják pamatuje některé zkušenosti chlapce, také je mezi nimi přímá paměťová vazba. Protože se tyto vazby překrývají v osobě vojáka, mezi generálem a chlapcem existuje vztah kontinuity paměti. Pokud opřeme osobní identitu o tuto relaci, pak nedospějeme k absurdnímu důsledku, že generál je a zároveň není stejná osoba jako chlapec.

Paměť je mezi psychologickými relacemi unikátní v tom, že nám poskytuje epistemický přístup k vlastnímu trvání v čase. Není to ale relace jediná. Moderní psychologická teorie rozšiřuje skupinu psychologických relací, které jsou relevantní pro určení identity osoby. Dalšími

Perry. Berkley: University of California Press, 1975, pp. 3–33; SHOEMAKER, Sydney. *Personal Identity: A Materialist Account*. In SHOEMAKER, Sydney, SWINBURNE, Richard. *Personal Identity*. Oxford: Basil Blackwell, 1984.

38 PARFIT, Derek. *Reasons and Persons*. Oxford: Oxford University Press, 1984, část III.

relacemi mohou být například vztah mezi intencí a zkušeností jejího naplnění, vztah mezi přáním nebo očekáváním a zkušeností jeho naplnění, kontinuální existence přesvědčení, kontinuální existence charakterových rysů a jiné.

Přímá psychologická vazba existuje mezi osobou p1 v čase t1 a osobou p2 v čase t2 tehdy, když je mezi nimi některá z výše uvedených relací. Dvě stadia osoby se nachází ve vztahu *psychologické spojitosti* (*psychological connectedness*), jestliže mezi nimi existují přímé psychologické vazby. Dá se předpokládat, že třída přímých paměťových vazeb je většinou jen podmnožinou všech přímých psychologických vazeb. Doplnění paměti o další mentální relace v kritériu identity znamená tudíž značné posílení pouta, které k sobě váže jednotlivá stadia osob v čase. Psychologická spojitost může být rovněž otázkou stupně. Mezi dvěma stadii osoby může existovat různě velké množství přímých psychologických vazeb. Kdyby mezi dvěma stadii existovala pouze jediná přímá vazba, nešlo by o tutéž osobu. Aby tomu tak bylo, muselo by mezi nimi existovat dostatečné množství vazeb. Psychologická spojitost je podle Parfita *silná*, jestliže ze dne na den existuje u dané osoby více než polovina přímých psychologických vazeb, které existují ze dne na den u většiny lidí.³⁹ Předpokládejme, že v životě většiny lidí na světě existuje ze dne na den průměrně tisíc přímých psychologických vazeb. Psychologická spojitost je pak *silná*, když pro každé dva okamžiky v čase platí, že osoba mezi nimi má alespoň pět set přímých psychologických vazeb. Pokud tento počet klesne pod pět set, psychologická spojitost je *slabá* a tím nedostatečná k zachování identity osoby v čase.

Relace silné psychologické spojitosti neřeší problém tranzitivity, protože je také intransitivní. Mezi mnou dnes a mnou včera může existovat několik tisíc přímých psychologických vazeb. Taktéž mezi mnou včera a především, nebo mnou za deset let a za dvacet let. Neznámá to ale, že existuje velké množství těchto vazeb také mezi mnou dnes a mnou před dvaceti lety. Je možné, že mám jen malé množství vzpomínek na své zkušenosti před dvaceti lety, že žádné mé intence z té doby nepřetrvaly dodnes a podstatně se změnily mé hodnoty a charakter. Pokud je tato představa možná, neobsahuje nějaký zjevný logický, fyzikální či metafyzický spor, dospějeme k závěru, že mezi mnou dnes a mnou před dvaceti lety nemusí nutně být silná psychologická spojitost (ač samozřejmě může přetrvat nějaká slabší relace). Psychologická spojitost jako kritérium identity by vedla k obdobným problémům jako Lockova přímá paměť. Proto je nezbytné definovat relaci, která splní nároky kladené na kritérium identity.

39 *Tamtéž*, p. 206.

Psychologická kontinuita je zřetězení silné psychologické spojitosti. Přestože mezi mnou dnes a před dvaceti lety existuje jen málo přímých psychologických vazeb, existuje mezi námi nepřetržitá řada osobních stadií, které jsou vzájemně propojeny silnými psychologickými vazbami. Já dnes a před dvaceti lety tedy nejsem psychologicky spojitý, ale jsem psychologicky kontinuální. Psychologická kontinuita je relace tranzitivní. Je-li osoba p1 v čase t1 psychologicky kontinuální s osobou p2 v čase t2 a tato je psychologicky kontinuální s osobou p3 v čase t3, pak osoba p1 je zároveň kontinuální s osobou p3.

Můžeme tedy nyní formulovat *psychologické kritérium identity osob*:

Osoba p2 v čase t2 je identická s osobou p1 v čase t1 tehdy a jen tehdy, když mezi p2 a p1 existuje relace nerozvětvené⁴⁰ psychologické kontinuity.⁴¹

2.3.2 Řešení problémů Lockovy teorie

Problém tranzitivity

Přestože toto kritérium je stále nevyhovující, dokáže při nahrazení Lockova paměťového kritéria reagovat hned na dva problémy. Prvním je paradox, na který poukázal Reid a podle kterého generál je a zároveň není identický s chlapcem. K tomuto paradoxu nelze nyní již dospět. Vojína a chlapce váže silná psychologická spojitost, což je postačující k zachování identity. Generála a vojína také váže silná psychologická spojitost, jsou tedy také totožní. Generála k chlapci sice neváže silná psychologická spojitost, protože mezi nimi existuje jen málo přímých psychologických vazeb, zato však mezi nimi trvá v čase a prostoru zřetězení osob, z nichž každá je silně psychologicky spojitá s předchozí. Tím je generál s chlapcem psychologicky kontinuální, tudíž je to táž osoba. Chlapec, vojín a generál jsou jednoznačně tatáž osoba.

Praktické důsledky Lockovy teorie

Za druhé zamezíme absurdním praktickým důsledkům Lockovy koncepcce. Jak bylo řečeno, hranice osoby jsou také hranicemi odpovědnosti. Pak by platilo, že nelze potrestat osobu za zločiny, které jsou mimo dosah její paměti, a proto její existence jakožto osoby. Tento absurdní

40 O podmínce nerozvětvenosti bude pojednáno v souvislosti s myšlenkovým experimentem rozdělení osoby.

41 Základní pojmy a psychologické kritérium jsou definovány v PARFIT, Derek. *Reasons and persons*, c. d., pp. 205–206.

důsledek lze opět odstranit, protože přímá paměť je jen jednou složkou přímé psychologické spojitosti. I když si osoba skutek nepamatuje, neznamená to, že s pachatelem není psychologicky spojitá. Už vůbec to neznamená, že s pachatelem není spojena řetězcem silné spojitosti, tedy psychologicky kontinuální. Je-li hranice osob hranicí odpovědnosti a jednotícím principem osoby v čase je nyní psychologická kontinuita, pak by nám nic nebránilo trestat Sókrata spícího za skutky Sókrata bdícího.

Epistemologická námitka

V tomto okamžiku vyvstává námitka vůči psychologické koncepci, podle které odklon od přímé paměťové vazby k psychologické kontinuitě vede k podobným epistemologickým problémům jako ty, kvůli kterým Locke odmítl Descartovu koncepci. Problém spočíval v tom, že je-li totožnost myslící substance kritériem identity osoby v čase, pak neexistuje způsob, jak zjistit, zda je daná osoba stále spojena s toutéž substancí, či nikoli. Mohli bychom namítnout, že je-li psychologická kontinuita kritériem identity osob, vyvstává problém určit, zda je osoba nyní psychologicky spojitá s osobou v minulosti, či zda někde v čase došlo k přetržení řetězce silné spojitosti.

Všimněme si, že se tento problém objevuje už v okamžiku přesunu kritéria od přímých paměťových vazeb ke kontinuitě paměti, nemluvě o širší psychologické kontinuitě. Přímé paměťové vazby lze totiž dobře ověřit. Skutečnost, zda je daná osoba tatáž, jako ta, která se například zúčastnila pohřbu Rudolfa Hrušínského, lze ověřit srovnáním vzpomínek dané osoby s fakty o pohřbu, posouzením schopnosti dané osoby popsat scénu v přesných detailech a podobně. Představme si ale, že tato osoba si už přímo nepamatuje tento pohřeb. Jak zjistíme, zda je identická s nějakou osobou, která tam byla? Tvrzení: „Už si nevzpomínám na nic z onoho pohřbu, ale vzpomínám si na dobu, kdy jsem si to ještě určitě pamatoval,“ nám nijak nepomůže ve verifikaci této identity, i když je zcela v souladu s kritériem paměťové a psychologické kontinuity. Obecněji řečeno, je-li mezi dvěma osobami relace přímé paměťové kontinuity jako u Locka, lze aktuálně jejich identitu dobře ověřit konfrontací vzpomínek pozdější osoby s fakty. Je-li však mezi nimi relace paměťové nebo psychologické kontinuity jako u nově formulovaného kritéria, aktuálně nelze zkoumáním vzpomínek dané osoby zjistit psychologickou kontinuitu, protože tyto vzpomínky nemusí sahát dostatečně hluboko do minulosti. Tak bychom mohli dospět k závěru, že nová psychologická teorie na tom není o nic lépe než teorie myslící substance.

Tato úvaha přehlíží jednu podstatnou skutečnost. Nesnažíme se totiž formulovat epistemické kritérium identifikace osob v čase, které nám

v každém okamžiku umožní zjistit, zda je daná osoba identická s některou v minulých obdobích. Snažíme se nalézt ontologické předpoklady identity osob v čase, tedy to, v čem identita nutně spočívá. V první řadě mně tedy jde o zodpovězení ontologické otázky *Co musí platit, aby osoba identifikovaná v jednom čase byla totožná s osobou identifikovanou v čase jiném?*, ne epistemologické otázky *Jak můžeme zjistit, zda je osoba identifikovaná v jednom čase tatáž jako osoba identifikovaná v čase jiném?*

Na této úrovni je patrný zásadní rozdíl mezi teorií myslící substance a psychologickou teorií. Zatímco epistemická nepřístupnost myslící substance je plně determinována její ontologickou povahou – skutečností, že je nezávislá na jakýchkoli fyzických a mentálních charakteristikách, u psychologické kontinuity žádná taková ontologická překážka neexistuje. Přestože si daná osoba aktuálně nemůže vzpomenout na žádné fakty z pohřbu Rudolfa Hrušínského, kdybychom se vrátili v čase zpět například do doby jednoho roku po pohřbu, bylo by možné určit, zda si daná osoba pamatuje pohřeb, nebo ne. Rok po pohřbu by totiž patrně existovala řada přímých paměťových vazeb na daný okamžik, tudíž bychom je mohli standardně ověřit. Ovšem je-li identita dána kontinuitou myslící substance, pak i kdybychom se vrátili v čase do okamžiku samotného pohřbu, nešlo by nijak určit, zda je daná osoba spojena se stejnou myslící substancí jako dnes, protože zkoumání mentálních charakteristik osoby není v otázce určení identity myslící substance vůbec relevantní. Ontologická povaha myslící substance je neslučitelná s epistemickým přístupem k osobní identitě.

Otázka kruhovosti

K rehabilitaci Lockova vhledu do otázky identity osob nám tedy zbývá odpovědět na třetí a patrně nejzásadnější problém – otázku kruhovosti. Nejprve se budu zabývat první uvedenou námitkou, podle které pojem identity nelze analyzovat v termínech paměti, protože pojem paměti obsahuje jako jednu svou podmínku právě pojem identity. Tento pojem slouží k tomu, abychom rozlišili skutečné vzpomínky od falešných.

Původní námitka se týkala Lockova paměťového kritéria identity. Nyní jsem definoval obecnější psychologickou relaci, ale problém přetrvává. Jedna z relací psychologické kontinuity je kontinuita paměti a pokud platí, že pojem paměti předpokládá pojem osobní identity, pak celý zastřešující koncept psychologické kontinuity jej předpokládá také. Navíc je možné formulovat analogický problém pro ostatní relace, které se podílejí na konstituování psychologické kontinuity. Zastávce moderní psychologické teorie se musí s námitkou z kruhovosti vyrovnat stejně jako Locke sám.

Abychom lépe docenili kroky, které vedou k odstranění kruhovosti definice osobní identity, je dobré si *expliciter* formulovat definici pojmu *paměť*, která onu kruhovost způsobuje:

Osoba O si *pamatuje* událost U =df

- a) Osoba O má mentální stav S
- b) Obsah stavu S vhodným způsobem odpovídá události U⁴²

Podmínky a) a b) společně nepostačují k definici paměti. Dejme tomu, že můj iniciační obřad do klubu zahrádkářů byl stejný jako Petrův. Jen proto, že si pamatuji ten svůj, ještě neplatí, že si pamatuji Petrův (z perspektivy první osoby). Abych si jej skutečně pamatoval, musí platit

- c) Osoba O měla zkušenost události U

Jen přijetím této podmínky dokážeme oddělit ryzí podmínky od falešných. Petrův obřad jsem nepodstoupil, tudíž si jej nemohu skutečně pamatovat.

Ale ani tyto tři podmínky nejsou spolu postačující, aby definovaly náš preteoretický koncept paměti. Může se totiž stát, že prožitek mého iniciačního obřadu byl silný, že jsem jej dopodrobna popsal příteli. Po úrazu hlavy se však nenávratně poškodily ty části, kde byla vzpomínka uložena. Příteli mne bylo líto a požádal hypnotizéra, aby ve mně vytvořil repliku té vzpomínky podle jeho popisu. Hypnotizér tak učiní. Mentální stav, který tím vznikne, odpovídá kritériím a) až c), přesto bychom intuitivně neřekli, že si svůj iniciační obřad pamatuji. Podstatnou součástí pojmu paměti je totiž pojem kauzality.⁴³ Aby něco bylo vzpomínkou, musí to být vhodně způsobeno událostí, na niž je to vzpomínka. Proto podmínka

- d) Stav S byl vhodným způsobem způsoben událostí U

Proč je nutno uvádět do podmínky d) výraz „vhodným způsobem“? Protože ne každý kauzální řetězec mezi událostí a vzpomínkou je postačující. Ve výše uvedeném příkladu existuje také kauzální řetězec vedoucí

42 Ponechme stranou, co znamená *vhodným způsobem odpovídat*. Body a) a b) mají vyjadřovat pojem zdánlivé vzpomínky, tedy nějakého mentálního stavu zobrazujícího minulost, u kterého nevíme, zda je pravdivý.

43 Kauzalitou se u nás dlouhodobě zabývá Zdeňka Jastrzemska. Viz např. JASTRZEMBSKÁ, Zdeňka. Theories of Causation. In Břetislav Horyna (ed.), *Philosophical Wonderings*. Vyd. 1. Olomouc: nakladatelství Olomouc, 2008. *Philosophia*, sv. 1, pp. 28–33 a JASTRZEMBSKÁ, Zdeňka. *Kauzální aspekty vysvětlení*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2007.

od mé zkušenosti k popisu událostí příteli, jeho popisu hypnotizérovi a jeho tvorbě repliky vzpomínky až k samotné vzpomínce v mé mysli. Ovšem aby šlo o správný kauzální vztah, musela by zkušenost vzpomínku způsobit přímo, nezprostředkovaně.⁴⁴

Nyní mám potřebný aparát k tomu, abych ukázal, jak zní přesná námitka proti kruhovosti u moderní psychologické teorie. Definice identity pomocí paměti je kruhová, protože pojem paměti v bodu c) předpokládá, že jsme schopni určit identitu bytosti, která měla zkušenost události U. Podstata námitky spočívá v tom, že koncept identity je nezbytný, abychom dokázali odlišit ryzí vzpomínky od vzpomínek pouze zdánlivých, iluzorních. Představme si schizofrenika, který má za to, že je Napoleon a vedl vojska v bitvě u Waterloo. Živě si vybavuje rozhodnutí, která na bitevním poli učinil, rozkazy, které vydal, i výjevy z boje. Tyto vzpomínky jsou iluzorní. Naopak u samotného Napoleona jsou tyto vzpomínky skutečné. Čím to je? Rozdíl je v tom, že u Napoleona existuje mezi vzpomínkami na bitvu a zkušeností bitvy určitý vztah, který u psychicky nemocného neexistuje. Námitka z kruhovosti poukazuje na to, že jediný způsob, jak tento vztah vysvětlit, je za použití pojmu identity. Rozdíl mezi Napoleonem a schizofrenikem je v tom, že Napoleon tyto zkušenosti *sám* zažil, zatímco nemocný člověk nikoli. Kruhovost tedy do celé definice vstupuje na úrovni vysvětlení vztahu mezi dvěma mentálními stavy – vzpomínkou a zkušeností. Aby vzpomínka byla skutečnou vzpomínkou, musí oba mentální stavy mít *tatáž* osoba. Pokud nejde o tutéž osobu, není vzpomínka ryzí, ale iluzorní.

Parfitova odpověď zní: mýlíme se, když se domníváme, že iluzorní vzpomínky lze odlišit od skutečných jen pomocí pojmu identity. Parfit tvrdí, že v případě běžných vzpomínek se skutečně domníváme, že musí být splněna identita mezi osobou, která si událost pamatuje, a osobou, která ji zažila. Tato domněnka se ale ve skutečnosti zakládá jen na akcidentální skutečnosti, že v současné době nemůžeme mít vzpomínky na události, které zažil někdo jiný. Kdybychom mohli, a Parfit tvrdí, že bychom mohli, viděli bychom, že je možné mít ryzí a neiluzorní vzpomínky, o kterých však neplatí, že jsou to vzpomínky na zkušenosti, které jsme *sami* zažili. V případě možnosti takových vzpomínek by bylo jasné, že pojem vzpomínky ve skutečnosti nepředpokládá pojem identity. Je takřikajíc jen náhoda, že aktuálně všechny vzpomínky, které máme, jsou vzpomínkami na jevy, které jsme sami zažili. Aby toto tvrzení prokázal, definuje Parfit pojem *kvazi-paměť*: ukazuje, že můžeme mít kvazi-vzpo-

44 Tato definice paměti je reprodukcí nikoli Parfitovy, ale Shoemakerovy definice v SHOE-MAKER, Sydney. *Personal Identity: A Materialist Account.*, c. d., pp 81-84, která se zdá být propracovanější. Oba badatelé však řeší stejný problém stejným způsobem, takže použití Shoemakerova pojmu nemá za následek zkresení Parfitovy koncepce.

mínky na zkušenosti jiných lidí a zároveň lze prokázat, že nejde o iluze. Tím dokazuje, že identita vůbec není třeba k rozlišení iluzorních vzpomínek od ryzích. Definice kvazi-paměti vznikne, když u pojmu eliminujeme právě předpoklad identity v podmínce c):

Osoba O si *kvazi-pamatuje* událost $U = df$

- a) Osoba O má mentální stav S;
- b) Obsah stavu S vhodným způsobem odpovídá události U;
- c) *Někdo* měl zkušenost události U;
- d) Stav S byl vhodným způsobem způsoben událostí U.

Vidíme, že pojem osoba O, který figuroval v původní definici paměti, je zde nahrazen pojmem *někdo*. Není tedy vyžadováno, aby osoba, která má vzpomínku na událost, zároveň tuto událost zažila. Mohl to být někdo jiný. Pojem identity tedy do definice kvazi-paměti nevstupuje.

Parfit tvrdí, že přestože v současnosti kvazi-vzpomínky⁴⁵ nemáme, a tedy nám připadá, že všechny vzpomínky se vztahují k událostem, které jsme sami zažili, v budoucnu bychom je mohli mít; nejde jen o logickou či metafyzickou možnost, ale fyzikální. Je fyzikálně možné, že si budeme schopni v budoucnu pamatovat zkušenosti jiných lidí. Představme si, že věda pokročila již tak daleko, že jsme schopni identifikovat oblasti mozku, ve kterých jsou uloženy naše vzpomínky. Známe rovněž způsob, jak jsou uloženy. Představme si dále, že existují technologie, jak takové vzpomínky nalézt, informaci o jejich obsahu a způsobu uložení zkopírovat a vytvořit repliku vybrané vzpomínky v mysli jiné osoby. Nebo si představme, že medicína našla způsob, jak spojit přetnutá nervová vlákna a umožnila tím provádění transplantace mozku. Pak by bylo možné některé části mozku člověka nahradit částmi mozku jiné osoby, a tím přenést některé vzpomínky této osoby. Pokud toto naše věda jednou dokáže, lze si představit situaci, kterou popisuje Parfit:

Vzpomínky z Benátek: Jana souhlasila s tím, aby jí do mozku překopírovali některé Pavlovy paměťové stopy. Když se probere z bezvědomí na pooperační jednotce, má třídu nových živých zdánlivých vzpomínek. Domnívá se, že si vzpomíná, jak se prochází po mramorové dlažbě náměstí, slyší křídla prolétajících holubů a výkřiky racků a vidí světlo třpytící se na hladině vody. Jedna zdánlivá vzpomínka je obzvláště zřetelná. Zdá se jí, že si vzpomíná, jak se dívá přes

45 Přesněji řečeno, nemáme čisté kvazi-vzpomínky. Všechny obyčejné vzpomínky, tedy vzpomínky na události, které jsme sami zažili, totiž také spadají pod širší pojem kvazi-vzpomínek. A takové samozřejmě máme. Čisté kvazi-vzpomínky, tedy vzpomínky na události, o kterých není nutné znát, kdo je zažil, v současné době nemáme.

vodu k nedalekému ostrovu, kde se pyšní bílý palladiánský kostel na pozadí tmavého bouřkového mraku.⁴⁶

Janiny zdánlivé vzpomínky odpovídají všem podmínkám kladeným na kvazi-vzpomínky. Jana má mentální stavy, které svým obsahem vhodně odpovídají událostem. Někdo tyto události skutečně zažil a tyto mentální stavy byly také způsobeny danou zkušeností. Lze tedy tvrdit, že jde o kvazi-vzpomínky.

V citaci je nastíněn způsob, jak bychom v budoucnu mohli mít kvazi-vzpomínky. Jsou to vzpomínky na zkušenosti někoho jiného, které byly nějakým způsobem přeneseny do našeho mozku. Protože v současné době je technologie přenosu paměťových stop nedosažitelná, jediné kvazi-vzpomínky jsou ty, které jsme sami zažili, tedy obyčejné vzpomínky – i běžné vzpomínky totiž spadají pod definici kvazi-paměti. V budoucnu se ale tyto dvě třídy mohou lišit. Potvrzuje se, že kvazi-vzpomínky jsou smysluplné pojmy, které by mohly v budoucnosti nalézt reálný korelát.

Položme si nyní otázku, zda jsou Janiny nové vzpomínky iluzorní, jako v případě člověka, který se měl za Napoleona. Na první pohled mezi nimi existuje zásadní rozdíl. Zatímco původcem vzpomínek u schizofrenika je on sám, respektive anomální procesy v jeho mozku, je původcem vzpomínek u Jany jejich kauzální vztah ke zkušenosti z Benátek. Jana ví, že dostala kopie některých Pavlových vzpomínek, ví, že sama v Itálii nikdy nebyla a že Pavel jezdí do Benátek často. Může si v rozhovoru s Pavlem ověřit, že její zdánlivé vzpomínky odpovídají svým obsahem jeho vzpomínkám a nejsou pouhými iluzemi. Tak může dospět ke konkluzivnímu závěru, že její zdánlivé vzpomínky jsou kvazi-vzpomínkami na události, které zažil Pavel, a tedy jí poskytují ryzí poznání Pavlovy minulosti z perspektivy první osoby.

Neiluzornost kvazi-vzpomínek je dána nikoli identitou osoby, která si zkušenost pamatuje, s osobou, která ji zažila, ale existencí kauzálního vztahu mezi kvazi-vzpomínkou a zkušeností. Kvazi-vzpomínka je ryzí, pokud je způsobena vhodným kauzálním mechanismem. Nesmíme zapomenout, že každá kvazi-vzpomínka je prvotně ryzí vzpomínkou *jiné*

46 „*Venetian Memories*. Jane has agreed to have copied in her brain some of Paul's memory-traces. After she recovers consciousness in the post-surgery room, she has a new set of vivid apparent memories. She seems to remember walking on the marble paving of a square, hearing the flapping of flying pigeons and the cries of gulls, and seeing the light sparkling on water. One apparent memory is very clear. She seems to remember looking across the water to an island, where a white Palladian church stood out brilliantly against a dark thundercloud.“ PARFIT, Derek. *Reasons and Persons*, c. d., p. 220.

osoby. Aby byla ryzí vzpomínkou, musela být u této osoby vhodným způsobem zapříčiněna. Byla-li takto zapříčiněna, pak po přenosu do mého mozku, kdy se stává mou kvazi-vzpomínkou, bude stále platit, že je to skutečná, neiluzorní kvazi-vzpomínka.

Shrňme si znovu celou strategii použití pojmu kvazi-vzpomínek. Debata mezi zastánci a odpůrci psychologického kritéria zde stojí na otázce, zda pojem vzpomínky logicky implikuje skutečnost, že jsou to vzpomínky na *naše* zkušenosti. Oponenti psychologické teorie tvrdí, že ano, a proto je definice identity pomocí paměti kruhová. Proponenti namítají, že kdyby bylo skutečně spojení paměti s identitou analytické, nemohli bychom si představit možnost mentálních stavů, které by byly nerozlišitelné od běžných vzpomínek, ale které by nezobrazovaly naše vlastní minulé zkušenosti. Stručně řečeno, byla by vyloučena představa, že si pamatujeme zážitky někoho jiného. Myšlenkovými experimenty ukazují tito proponenti, že je naopak taková představa možná, že takové vzpomínky mít můžeme, a tyto vzpomínky nazývají kvazi-vzpomínky. Zdůrazňují dále, že u pojmu kvazi-vzpomínky, přestože se nepředpokládá identity, lze rozlišit kvazi-vzpomínky iluzorní od skutečných. Identita není proto k tomuto úkolu vůbec nutná. Z toho plyne, že nejen koncept kvazi-paměti, ale i koncept paměti je na identitě nezávislý; my si sice aktuálně pamatujeme jen vlastní zkušenosti, ale není to logicky nutné. Nic v pojmu paměti nenaznačuje, že bychom si za všech myslitelných okolností museli pamatovat jen to, co jsme zažili sami, a že by tato skutečnost byla nezbytná pro odlišení iluzí od ryzích vzpomínek. Skutečnost, že aktuálně tomu tak je, nehraje žádnou podstatnou roli. Svědčí jen o tom, že fyzikální náhodou (tím, jak jsme biologicky a mentálně tvořeni, jaké máme v současné době technologické možnosti a podobně) si v současnosti pamatujeme pouze vlastní zkušenosti.

V tomto novém pojmovém schématu tedy rozlišujeme tři typy relevantních mentálních stavů:

- a) vzpomínky – mentální stavy, které byly způsobeny vhodným kauzálním řetězcem počínajícím u naší vlastní zkušenosti dané události;
- b) kvazi-vzpomínky – mentální stavy, které byly způsobeny vhodným kauzálním řetězcem počínajícím u zkušenosti, ale není podstatné, kdo měl danou prvotní zkušenost;
- c) paměťové iluze – mentální stavy, které nebyly způsobeny vhodným kauzálním řetězcem.

Přeneseně bychom mohli říci, že kvazi-vzpomínky jsou neosobní vzpomínky. Hlavní myšlenkou Parfitovy argumentace pak je, že kontinuita postačujícího množství neosobních vzpomínek a dalších kvazi-re-

lací je postačující kritérium identity osoby v čase. Osoba O je identická s osobou P jen tehdy, pokud mezi nimi existuje relace psychologické kontinuity, která je dána překrývajícími se řetězci přímých mentálních kvazi-vazeb, například kvazi-paměti, které jsou dostatečně silné.

Aby byla argumentace úplná, musím se ještě vrátit k námitce důkazu v kruhu, která se dá formulovat také vůči ostatním relacím tvořícím společně relaci psychologické spojitosti. V pravém smyslu slova je možné zamýšlet pouze takové činy, o kterých jsme přesvědčeni, že je můžeme sami vykonat. Skutečnost, zda je daný čin naplněním určitého záměru, závisí na tom, zda byl vykonán či jeho vykonání bylo postačujícím způsobem zapříčiněno osobou, která jej zamýšlela. Předpokládejme, že mám v úmyslu postavit na krásné louce blízko mého města dům. Představme si dále, že mne předběhne někdo jiný, kdo shodou okolností postaví přesně stejný dům, jako jsem zamýšlel já. Zkušenost se stavbou domu u této osoby jistě nemohu brát za naplnění své intence.

U dalších relací v pojmu psychologické spojitosti jako trvání téhož přesvědčení nebo přání je situace odlišná. Abychom mohli říci, že totéž přesvědčení či přání se vyskytuje ve dvou různých okamžicích v čase, musí náležet téže osobě. Představme si, že jsem přesvědčen, že marihuana by měla být legalizována. Můj přítel Petr má obsahově zcela stejné přesvědčení. Je jisté, že Petrův mentální stav s tímto obsahem není týž jako můj jen proto, že si jsou kvalitativně podobné. Ale v čem spočívá jejich numerická odlišnost? Právě ve skutečnosti, že patří jiným osobám. Identita osoby je tedy předpokládána, chceme-li určit identitu mentálního stavu.

Proponenti psychologické teorie většinou odpovídají jen na prvotně formulovanou námitku vůči paměti a tvrdí, že analogicky se vytvářejí pojmy kvazi-intence, kvazi-přesvědčení, kvazi-přání. Tím reagují na námitky z kruhovosti ostatních relací v psychologické spojitosti. Přijměme toto tvrzení bez dalšího hlubšího rozboru. Pro můj další postup nemají tyto ostatní relace velký význam.

Představíme-li svět, který zde zkoumám, jako průběh obrovského množství vzájemně různě propojených, překrývajících se, paralelních nebo přetržitých mentálních událostí, pak my osoby jsme jistými silnými provazci takových událostí, jsme překrývajícími se zřetězeními silné spojitosti mentálních kvazi-relací.

Parfitem vybudovaný pojmový aparát umožňuje odpovědět i na druhou interpretaci, kterou obsahovala Butlerova a Reidova námitka z kruhovosti. Podle ní Locke zapřahá koně za vůz, když se domnívá, že existence přímých paměťových vazeb je nutnou podmínkou identity osoby.

Reid a Butler argumentují, že nejprve musí osoba existovat, aby si mohla pamatovat, a navíc je silně neintuitivní tvrdit, že jestliže si osoba skutek nepamatuje, pak jej nemohla vykonat. Jak si stojí moderní psychologická teorie při odpovědi na takto interpretované námitky?

Především jsme již přešli od přímých paměťových vazeb k mnohem silnější relaci, psychologické spojitosti, a od té dále ke zřetězení spojitosti, tedy psychologické kontinuitě. Máme-li nyní reformulovat námitku v těchto nových termínech, dostaneme tuto verzi: Domněnka, že je psychologická kontinuita nutnou podmínkou identity osob a že psychologická kontinuita vymezuje hranice existence osoby, je mylná. Podobně jako paměť předpokládá někoho, kdo si pamatuje, předpokládá psychologická kontinuita někoho, kdo je psychologicky kontinuální. Když říkáme, že psychologická kontinuita je nutnou podmínkou identity, přisuzujeme jí zvláštní „magické“ schopnosti vytvořit objekt, jenž existoval již před psychologickou kontinuitou.

Psychologická kontinuita je mnohem silnější relace než přímá paměťová vazba a má v běžném životě mnohem větší časový rozsah. Proto je takto nově formulovaná námitka mnohem méně přijatelná než původní varianta. A skutečně někteří zastánci moderní psychologické teorie tuto námitku jednoznačně popřeli. Podle nich je skutečně nutnou podmínkou existence osob psychologická kontinuita, již je vlastní ontotvorná schopnost. Psychologická kontinuita bytosti dává vzniknout ontologicky novému objektu, nové substanci, osobě. Tato problematika tvoří součást teorie konstituce od L. Bakerové.

2.3.3 Kritika kvazi-relací

Parfitův příklad vzpomínek z Benátek ukázal, že je možné, aby osoba, která nezažila určitou zkušenost, měla vzpomínku obsahově zcela stejnou jako osoba, která tuto zkušenost zažila. Nadto není taková vzpomínka iluzorní. Marya Schechtmanová⁴⁷ ukazuje, že ve skutečnosti není vzpomínka z Benátek reprezentativní příklad. Kdybychom si vzali jiné vzpomínky, které běžně máme, ukázalo by se, že kvazi-paměť vůbec nemůže hrát takovou úlohu, pro kterou byla proponenty psychologické teorie navržena.

Podle Schechtmanové existují dva způsoby, jak může paměť předpokládat identitu – ve vztahu vzpomínek ke zkušenostem a v jejich obsahu.

47 SCHECHTMAN, Marya. Personhood and Personal Identity. *Journal of Philosophy*, 1990, vol. 87, pp. 71–92.

První případ je ten, o kterém hovoří Parfit a týká se vztahu vzpomínky ke zkušenosti: vzpomínka, má-li být skutečnou vzpomínkou a ne iluzí, musí být vzpomínkou na událost, kterou *daná osoba* skutečně zažila. Parfit tuto kruhovost odstraňuje, nabízí příklad vzpomínky z Benátek, aby ukázal, že jde o neiluzorní mentální stav, který však není vzpomínkou na událost, kterou tatáž osoba sama zažila. Podmínku identity nahrazuje podmínkou kauzality.

Schechtmanová tvrdí, že přenos vzpomínky z Benátek do Janiny myslí je možný jen proto, že tato vzpomínka je relativně izolovaná a neobsahuje žádné reference k dalším aspektům Pavlova života a jeho psychiky. Na druhou stranu existuje řada vzpomínek, jejichž samotný *obsah* (nejen jejich vztah k relevantním zkušenostem) předpokládá identitu osoby, jejíž vzpomínky to jsou. Zde je parafráze příkladu takové vzpomínky, kterou uvádí Schechtmanová:

Vzpomínka na rodinný výlet do kina

Pavel vzpomíná: „Před pár týdny jsme šli se ženou a dětmi do kina na film *Návrat*. Zastavili jsme se předtím na večeri u Rottera, kde výborně vaří, a pak jsme všichni pospíchali do kina *Hvězda*. Tam už stála řada lidí čekajících na lístky. Čekání trvalo celou věčnost a děti byly dost netrpělivé, pobíhaly před vstupem, skákaly ze schodů a houpaly se na zábradlí. Neustále jsem je musel hlídat a okřikovat. Konečně na nás přišla řada, koupili jsme lístky, šli do sálu a usedli na naše místa. K mému zklamání byl film anglicky s českými titulky. Anglicky umím jen trošku a číst titulky mě při sledování obtěžuje. Asi proto si jak dialogy, tak titulky pamatuji jen mlhavě. S hudbou je to ještě horší. Nejen že si nepamatuji, jaká hudba ve filmu byla, vůbec si nevzpomínám, jestli tam vůbec byla. Velmi dobře si ale pamatuji reakce mých dětí na film, jejich smích, neustálé šeptání a občasně nevhodné komentáře a vůbec jejich neposednost. Pamatuji si, že jsem byl pěkně podrážděn z toho, jak jsem neustále musel přenášet pozornost od filmu k dětem a uklidňovat je.⁴⁸

Podle Parfita by stačilo, kdybychom tuto komplexní vzpomínku zkopírovali a vytvořili ve vědomí nějaké jiné osoby, aby šlo o neiluzorní kvazi-vzpomínku, která je relevantní relací pro kritérium osobní identity.

Očividný je však značný rozdíl mezi touto vzpomínkou a vzpomínkou na Benátky. Tato vzpomínky je o poznání komplexnější. Obsahuje odkazy

48 *Tamtéž*, p. 80.

k lidem, které Pavel osobně zná a má k nim citový vztah, a k místům, která již navštívil a má je v oblíbě. Odkazuje k jeho neznalosti angličtiny a neschopnosti zároveň číst titulky a sledovat film. Vyjadřuje pocity, jaké v něm sledování filmu a chování jeho dětí vzbuzovalo. Na první pohled se zdá, že pro potřeby vytvoření kritéria osobní identity je tato vzpomínka mnohem vhodnější než vzpomínka z Benátek, která, alespoň dle Parfitova popisu, může být izolovaným vizuálním obrazem. Takový může ve velmi podobném provedení sdílet řada lidí, kteří se na daném místě v daném okamžiku nacházeli. To ovšem neplatí o vzpomínce na rodinný výlet do kina, která je velmi podstatně svázána s Pavlovou osobností.

Proto je také obtížné si představit, jak by mohla taková vzpomínka figurovat jako Janina kvazi-vzpomínka, kdyby jí byla přenesena do mysli stejným mechanismem jako vzpomínka z Benátek. Pro lepší představivost předpokládejme, že Jana sama nemá děti, umí perfektně anglicky a studuje filmovou hudbu.

Schechtmanová vidí dvě možnosti, jak by tato situace mohla vypadat.

V prvním případě obdrží Jana tuto vzpomínku jen jako vizuální a sluchovou reprezentaci, ale nebude ji interpretovat jako Pavel. To znamená, že v Janině verzi této vzpomínky nebudou zachovány odkazy na další fakta Pavlova života, ale pouze ty prvky, které neodkazují k identitě Pavlovy osoby. Pak by ovšem tato Janina kvazi-vzpomínka byla velice zvláštní: šla s cizí ženou a dětmi do kina, jedla v restauraci, kterou nepoznávala, sledovala anglický film, ale nedokáže si vzpomenout na jediný dialog, přestože rozumí perfektně, nepamatuje si filmovou hudbu, přestože ta jí na každém filmu obzvlášť zajímá, a vzpomíná, jak neustále usměřňovala chování dvou cizích dětí. Všechny aspekty, které dávají Pavlově vzpomínce smysl, u Jany chybí, protože jsou to právě ty aspekty, které odkazují k Pavlovu životu.

Problém se týká toho, že Janina kvazi-vzpomínka bude kvalitativně radikálně odlišná od Pavlovy vzpomínky, což je v rozporu s požadavkem, který je vznášen v Parfitově koncepci na vztah mezi vzpomínkami a kvazi-vzpomínkami. Ty se liší jen v tom, že u vzpomínek je dáno, čí zkušenost odrážejí, zatímco u kvazi-vzpomínek ne. Obsahově jsou ale zcela totožné. To také je důvod, proč mohou sloužit jako kritérium identity osob v čase. Janina kvazi-vzpomínka na výlet do kina se však velmi liší od Pavlovy vzpomínky. Není proto důvod se domnívat, že zachovává to, co je relevantní ve vztahu mezi běžnou vzpomínkou a pamatovanou zkušeností. To je však nezbytné, aby mohla být jednou z relací sloužících jako kritérium identity. Aby jí mohla být, musela by tyto relevantní informace obsahovat.

Při druhé možnosti si Jana osvojí tuto vzpomínku v kompletní podobě, tj. i s odkazy na další aspekty Pavlova života, které jí umožní si tuto vzpomínku interpretovat jako on. Pak by Janina kvazi-vzpomínka a Pavlova vzpomínka byly kvalitativně podobné, Janina kvazi-vzpomínka bude zachovávat to, co je důležité ve vztahu mezi Pavlovou vzpomínkou a pamatovanou zkušeností pro vysvětlení jeho identity.

Potíž spočívá v tom, že i taková kvazi-vzpomínka by byla v konfliktu s řadou mentálních stavů, která Jana má. Jana ví, že nemá děti, ale v této vzpomínce je v kině se svými dětmi. Jana ví, že nemá manželku, do kina ji ale doprovází její manželka. Jana ví, že umí perfektně anglicky, ale v kině nerozumí anglickému filmu. Miluje také filmovou hudbu, ale nepamatuje se, jestli ve filmu nějaká byla. Všechny tyto jevy opět znamenají, že Janina kvazi-vzpomínka bude kvalitativně odlišná od Pavlovy vzpomínky. Aby tyto dva stavy byly skutečně kvalitativně identické, bylo by nutné ještě Janu připravit o celou řadu jiných mentálních stavů, které jsou s tímto získaným stavem v konfliktu.

Vážný problém ale spočívá v tom, že i kdybychom toto učinili, Janina kvazi-vzpomínka by už nesplňovala druhou podmínku kvazi-vzpomínky, totiž zachování neiluzornosti. Jakmile je Janina kvazi-vzpomínka doplněna o všechny podstatné informace pro to, aby byla kvalitativně nerozlišitelná od Pavlovy vzpomínky, bude muset Jana považovat Pavlovu ženu za svou ženu, Pavlovy děti za své děti, jeho město a oblíbenou restauraci za své město a oblíbenou restauraci, jeho neschopnost rozumět anglicky za svou neschopnost. Potíž je v tom, že tyto skutečnosti nejsou ve vztahu k Janě pravdivé. Jana město nezná, ženu a děti nemá a anglicky umí. Nachází se tedy v situaci podobné situaci psychicky narušeného člověka, který se domnívá, že vedl Napoleonova vojska při bitvě u Waterloo. Napoleonova vojska také nejsou jeho, i když si to myslí. Pokud je on obětí iluze, je jí také Jana.

Pokud se Parfitův pojem kvazi-paměti aplikuje na komplexní vzpomínky, které obsahují odkazy k jiným aspektům života dané osoby, musí Parfit čelit dilematu, jehož obě alternativy jsou nepřijatelné. Buď z dané vzpomínky odstraní všechny tyto problematické odkazy k identitě osoby, pak se ovšem změní její obsah, nebude kvalitativně podobná původní vzpomínce a nebude možné přijmout, že je relevantní pro zachycení identity dané osoby v čase. Pokud ovšem všechny odkazy na identitu osoby ve vzpomínce zůstanou, bude pouhou iluzí pro novou osobu, která ji má mít jako kvazi-vzpomínku.

Schechtmanová rozvíjí svůj argument rovněž u jiných relací, které konstituují psychologickou identitu. Příkladem může být mentální stav přání. Dejme tomu, že Pavel má přání napsat knihu. Toto přání

lze formulovat větou „Já si přeji napsat knihu“. Přání napsat knihu má ale celá řada lidí a u každého z nich by bylo možné toto přání vyjádřit stejnou větou. To samozřejmě neznamená, že by Pavel byl jakkoli psychologicky vázán k těmto ostatním lidem. Jeho přání, i když je lze vyjádřit na první pohled stejnou větou a obsahově se do jisté míry překrývá s ostatními přáními, je jiné, specificky vázané k jeho osobě.

Uvažme nyní, co by se stalo, kdyby toto přání bylo přeneseno do myšli Jany jako kvazi-přání. Jak by přesně toto přání vypadalo? Opět jsou zřetelné dvě možnosti, z nichž ani jedna není uspokojivá. Jana bude mít kvazi-přání, které bude obsahově podobné Pavlovu přání, ale nebude odkazovat k jeho osobě. Tedy po probuzení po přenosu mentálních stavů bude najednou mít přání „Já (Jana) si přeji napsat knihu.“ Potíž je v tom, že není důvod se domnívat, že toto kvazi-přání je skutečným obrazem Pavlova přání v myšli Jany. Takto formulovatelné přání má totiž každá osoba, která si přeje napsat knihu (samozřejmě s odkazem na svou osobu, ne na Janu). Jak jsme ale viděli, není to důvod považovat je za psychologicky vázané k Pavlovi. Jinými slovy, Janino kvazi-přání bude v důležitém ohledu kvalitativně odlišné od Pavlova přání. Takové přání nebude relevantní pro identitu, jež vyžaduje, aby byly kvazi-relace kvalitativně totožné s ryzími relacemi.

Jediný způsob, jak učinit její kvazi-přání kvalitativně totožné s Pavlovým přáním, je dodat do jeho obsahu odkaz na Pavlovu identitu. V takovém případě bude mít Jana přání „Já (Pavel) bych chtěl napsat knihu.“ Toto kvazi-přání je již kvalitativně totožné s Pavlovým přáním. Je to přání napsat knihu vyslovené z Pavlovy perspektivy. Potíž je v tom, že kdyby Jana toto kvazi-přání měla, musela by si myslet, že je Pavel, jinak by toto přání nebylo z perspektivy Pavlovy osoby. Bylo by to Janino přání, aby Pavel napsal knihu, což je radikálně kvalitativně odlišné od Pavlova přání. Pavel si nepřál něco o jiné osobě, Jana to však činí. Tedy Jana si musí myslet, že je Pavel, aby její kvazi-přání bylo skutečně kvalitativně identické s Pavlovým přáním. Potíž je v tom, že Jana ve skutečnosti Pavel není, a tedy její přání je opět iluzorní.

Situace je stejná jako u kvazi-paměti. Buď je přání reprodukováno bez odkazu k osobě, která jej skutečně má, pak je ovšem kvalitativně odlišné a irelevantní pro otázky identity. Je-li však reprodukováno zcela přesně a zachovává kvalitativní identitu, stává se u nové osoby pouhou iluzí, protože ji nutí se mylně domnívat, že je někým jiným.

Argumentace Schechtmanové ukazuje, že Parfitova strategie je použitelná jen na omezené množství mentálních stavů; takových, které jsou mezi ostatními snadno izolovatelné, nejsou určeny vztahem k jiným mentálním stavům dané osoby a jejich obsah se nezmění, když se pře-

nesou do mysli někoho jiného. Ve skutečnosti však takto lidská mysl nefunguje. Kvalita mentálních stavů je spoluurčována tím, k jakým jiným stavům odkazují, jaké jiné stavy je způsobují a jakým jiným stavům samy dávají vzniknout. Obsah mentálního stavu je dán mimo jiné jeho relacemi k jiným stavům. Vytržení takového stavu z jeho přirozeného kontextu znamená změnu jeho obsahu. Přenos takového stavu i se všemi relacemi do mysli jiné bytosti pak u této osoby znamená vznik psychické iluze.

Pojem kvazi-relace navržený Parfitem dobře nefunguje. Z toho vyplývá, že stále trvá problém, který měl tento pojem vyřešit: kruhovost definice identity pomocí psychologické kontinuity. Parfitovi se nepodařilo prokázat, že je schopen poskytnout skutečnou analýzu pojmu osobní identity, která by nepředpokládala znalost tohoto pojmu. Tím jsem dospěl k důležitému poznatku, o němž se opírá má snaha nalézt vhodnější teorii osobní identity.

Psychologická teorie osobní identity nedokáže poskytnout informativní kritérium identity osob v čase.

2.3.4 Další aspekty Parfitovy teorie

Přestože se ukázalo, že Parfitova teorie neodpovídá na závažnou námitku, která byla vznesena proti jeho psychologické koncepci, není zcela zavrženímhodná. Obsahuje totiž řadu dalších aspektů, které jsou užitečné a poskytují cenný vhled do problematiky osobní identity.

Parfitova koncepce je popsána v řadě odborných článků a shrnuta v jeho knize *Reasons and Persons*.⁴⁹ Argumentační schéma třetí části jeho knihy, která se věnuje právě problematice osobní identity, je možné nastínit následovně.

Poté, co se Parfit pokouší vyrovnat s námitkami vůči Lockově koncepci, následuje jeho obhajoba redukcionismu v otázce pojmu osoby a osobní identity. Pochopení, že osoby nejsou entity *sui generis*, ale jejich existence spočívá v existenci elementárnějších faktů, vede pak k několika závažným důsledkům:

- a) identita osob v čase není faktem navíc, ale spočívá pouze v existenci fyzických a mentálních relací;
- b) osobní identita může být neurčitá;
- c) na osobní identitě nezáleží.

49 PARFIT, Derek. *Reasons and Persons*. Oxford: Oxford University Press, 1984.

Klíčovým bodem, od kterého se vše odvíjí, je otázka redukcionismu. Co tento přístup znamená a proč bychom jej měli akceptovat?

2.3.4.1 Parfitův redukcionismus⁵⁰

Parfitova obhajoba redukcionismu je postavena na vyvrácení neredukcionismu. Ten popisuje jako soubor tezí zahrnující tato přesvědčení:

- a) *Naše identita je vždy určitá.* Při jakékoliv změně mých mentálních a fyzických charakteristik bude odpověď na otázku „Jsem to stále já?“ vždy jednoznačné ano nebo ne. V každém okamžiku existuje vždy jasná a jednoznačná odpověď na otázku, zda v tom okamžiku existuji, či ne.
- b) *Jsmo „nezávislé entity“.* Naše existence a trvání v čase jsou nezávislé na existenci jakýchkoliv mentálních a fyzických charakteristik a kontinuit. Můžeme přežít absolutní změnu těla i mysli. Naše identita nespočívá v těchto faktech, je to „další fakt“, který musí být splněn, aby trvala naše existence.
- c) *V otázce přežití nám jde o zachování numerické identity.* V otázce našeho přežití určitého procesu změny je relevantní jen jedna skutečnost: zda objekt, který je výsledkem tohoto procesu změny, bude s námi identický, zda bude platit onen „další fakt“, který je podmínkou naší identity v čase. Žádný slabší fakt, například jestli je výsledný objekt se mnou fyzicky nebo mentálně kontinuální, nehraje roli. Záleží na identitě.

Parfit se domnívá, že většina z nás smýšlí neredukcionisticky, ale snaží se ukázat, že tento postoj je nezdůvodněný. Pokud jej změníme, může to vést k důležitým změnám v našich praktických postojích. Představuje dva komplexní argumenty proti neredukcionismu: takzvaný *argument kombinovaného spektra* a takzvaný *argument z rozštěpení osoby*.

Nejprve několik pojmových distinkcí týkajících se vymezení redukcionismu. *Ontologický redukcionismus* je názor týkající se existence určitého typu entity a jejího vztahu k entitám, které jsou považovány za základnější. Jinými slovy redukcionismus je přesvědčení, že určitý typ objektu je *redukovatelný* na určité jiné typy objektů. V určitém smyslu spočívá jeho existence pouze v existenci těchto jiných objektů. Existuje ovšem řada způsobů, jak může být objekt takto redukován. Parfit roz-

50 Redukcionismus je obecný pojem, který zahrnuje celou řadu vzájemně mnohdy nekompatibilních doktrín. Zajímavý přehled těchto doktrín podává GARRETT, Brian. *Personal Identity and Self-Consciousness*. New York: Routledge, 1998, pp. 25–40. Zde popíše redukcionismus tak, jak tento pojem používá sám Parfit, a bez hodnocení, zda je jeho použití standardní.

lišuje tři typy redukcionismu.⁵¹ Jako názorný příklad si vezměme vztah mezi měděnou vázou a kusem mědi, ze kterého je vyrobena.

Identifikující redukcionismus říká, že váza je jednoduše kus mědi, neboli mezi vázou a kusem mědi platí vztah identity. Takto váza není entita odlišná od kusu mědi. Jde o jeden a týž objekt.

Konstitutivní redukcionismus tvrdí, že váza není identická s kusem mědi, ale je tímto kusem konstituována. Na rozdíl od předchozí pozice platí, že daná váza může určitým způsobem změnit materiál, ze kterého je vytvořena, pokud tato změna bude dostatečně pozvolná.

Eliminativní redukcionismus tvrdí, že váza jako objekt vůbec neexistuje. Je to možná užitečná fikce, ale ve skutečnosti existuje pouze určitý kus mědi.

Na první pohled se však zdá, že v tomto výčtu je jeden pojem navíc. Identifikující redukcionismus tvrdí:

- a) váza existuje;
- b) kus bronzu existuje;
- c) váza a kus bronzu jsou identické.

Protože však platí tato identita, ve skutečnosti se jedná o objekt jeden. Můžeme jej nazvat dvěma jmény, váza nebo kus bronzu, ale to je pouze jazyková záležitost. Objekt máme jen jeden. Ale není totéž důsledkem eliminativního redukcionismu? Ten přece tvrdí, že jsou pouze kusy bronzu. Vázy vůbec neexistují. Nemůže ale popírat, že běžně v jazyce používáme výraz váza a aplikujeme jej na kusy bronzu. Situace je tedy úplně stejná: jeden objekt, dvě jména. Skutečný rozdíl je tedy jen mezi konstitutivním redukcionismem na straně jedné a identifikujícím – eliminativním na straně druhé.

Naopak *neredukcionismus* by tvrdil, že váza je objekt *sui generis*: Oproti eliminativnímu redukcionismu se tvrdí, že *vázy existují*, tedy je lze nalézt mezi objekty tohoto světa. Navíc daná váza existuje *nezávisle* na materiálu, ze kterého je vyrobena.

Parfit preferuje v otázce pojmu osoby konstitutivní redukcionismus. To znamená, že osoby jsou objekty, jejichž „existence spočívá pouze v existenci těla a výskytu sérií myšlenek, zkušeností a jiných mentálních a fyzikálních událostí.“⁵² To neznamená, že osoby *jsou* jen těla a tyto procesy. Osoby *mají* těla a myšlenky a další zkušenosti. Parfit zdůrazňuje, že přestože osoby existují a mají tyto atributy, tj. jsou ryzími subjekty zku-

51 PARFIT, Derek. The Unimportance of Identity. In *Personal Identity*. Edited by Raymond Martin and John Barresi. Oxford: Blackwell, 2003, pp. 294–295.

52 „A person’s existence just consists in the existence of a body, and the occurrence of a series of thoughts, experiences, and other mental and physical events.“ *Tamtéž*, p. 294.

šeností, neexistují odděleně od mentálních a fyzikálních procesů. Tyto procesy osoby *konstituují*.

Proč se Parfit rozhoduje pro tuto formu? Uvádí analogii s národem. V jistém smyslu je národ pouze určitá skupina lidí na určitém teritoriu. Přesto můžeme k národům referovat a přisuzovat či popírat jejich existenci. *Francie vyhlásila válku Německu v roce 1939* je pravdivá věta. *Francie existuje, zatímco Ruritánie nikoli* je také pravda. Francii ale nelze ztotožnit ani s lidmi ani s územím, na kterém se vyskytují. Kdyby Francie označovala francouzský lid, pak by Francie dnes a v 19. století byly jiné země, protože tehdejší občané již dávno zemřeli. Kdyby Francie označovala francouzskou vládu, zanikla by spolu s její rezignací. Kdyby označovala území Francie, zanikla by s osamostatněním francouzských kolonií.

Všechny tyto myšlenky jsou neintuitivní. Mnohem lepší je přijmout, že Francie označuje samostatný objekt, jehož existence je ontologicky závislá na existenci občanů, území, jazyka, vlády a podobně.⁵³ Jiným příkladem takové ontologické závislosti je například závislost existence vodního víru na existenci vody. Vodní vír není nic jiného než určitý pohyb molekul vody. Nejde ale o stále tytéž molekuly. Vír může během své existence přijímat nové molekuly a naopak jiné vypouštět. Navzdory závislosti víru na existenci vody je možné potvrdit jeho existenci a referovat k němu.

Analogicky uvažuje Parfit o osobách. Osoby jsou skutečné objekty. Tedy je lze nalézt mezi objekty tohoto světa. Lze k nim také v jazyce referovat. Když k nim referujeme, nereferujeme k tělům, mozkům, mentálním procesům a podobně, ale jen k osobám, tj. subjektům všech těchto procesů. Zároveň však platí, že osoby neexistují nezávisle na všech těchto procesech. Podmínkou existence osob je existence těla, myšlenek, zkušeností a jiných mentálních a fyzikálních procesů. Osoby jsou esenciálně ztělesněné objekty: neexistuje žádný možný svět, ve kterém některá z aktuálních osob není konstituována nějakým tělem a všemi mentálními a fyzikálními procesy, které existenci našich těl charakterizují.

Naopak u identifikujícího/eliminativního redukcionismu osoby neexistují, respektive existují pouze fyzické a mentální procesy, které můžeme nazvat osobami ve smyslu jazykové konvence. U neredukcionismu jsou pak osoby entitami, které nelze ztotožnit s těmito procesy. Dokonce nelze ani tvrdit, že ontologicky závisejí na těchto procesech. Osoby jsou nezávislé entity, které by mohly existovat mimo tělo a bez doprovodných mentálních a fyzikálních událostí. Osobní identita je v této koncepci další fakt, odpověď na otázku po identitě osob v čase nedostaneme pouze

53 PARFIT, Derek. *Reasons and Persons*, c. d., p. 472, příloha D.

analýzou fyzikálních a mentálních kontinuit. Jak již bylo řečeno, nejméně bývají osoby v těchto koncepcích chápány jako nehmotné entity – duše nebo karteziánské myslící subjekty.

2.3.4.1.1 Parfitova obhajoba redukcionismu

V následující části zhodnotím dva Parfitovy argumenty pro redukcionismus. Pokusím se ukázat, že jeden z argumentů je sice slabý, druhý však dává dobrou oporu pro redukcionistické pojetí osob.

2.3.4.1.1.1 Argument z kombinovaného spektra

Tento argument se odvíjí od dvou jednodušších argumentů, *psychologického spektra* a *fyzického spektra*, v nichž figuruje jako podstatná premisa teze o určitosti naší identity, která je jedním z pilířů neredukcionismu. V argumentu z kombinovaného spektra Parfit ukazuje, že tato teze je neudržitelná. Proto jsme nuceni přijmout tvrzení, že v některých případech není možné otázku identity jednoznačně odpovědět.

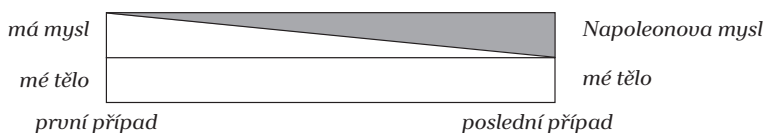
Argument Parfitem nazvaný *psychologické spektrum* byl v poněkud pozmeněné podobě původně představen B. Williamsem,⁵⁴ který chtěl ukázat neplatnost psychologického kritéria identity osob. Představme si, že mě unese šílený chirurg, který mně oznámí, že má v úmyslu mě mučit tím, že mi otevře lebku a bude manipulovat s mým mozkiem s cílem změnit obsah mého vědomí; například vymaže některé mé vzpomínky a nahradí je jinými, nahradí mé intence, přání, přesvědčení a charakterové vlastnosti. Chirurg mi sdělí, že provede psychologickou změnu ve třech fázích. Po otevření mé lebky nejprve aktivuje spínač, který u mě způsobí celkovou amnézii. Williams se ptá: měl bych se na tento okamžik těšit a doufat, že nastane co nejdříve, protože tím konečně ustane ta neúnosná bolest?

Ztráta paměti nemá vliv na pocit bolesti; stále budu subjekt schopný vnímání bolesti. Naopak bych měl danou situaci nahlížet s ještě většími obavami: amnézie a mučivá bolest je pro mě ve výsledku horší než jen mučivá bolest. Ve druhé fázi chirurg aktivuje spínač, který v mé mysli vytvoří vzpomínky na Napoleonův život. Opět se mohu ptát, zda tento proces ukončí mou bolest, a opět nelze než uznat, že ne. Naopak popsání situace ve mně vzbuzuje ještě větší strach, protože mučivou bolest bude doprovázet šílenství – budu si myslet, že jsem Napoleon. Ve třetí fázi chirurgem aktivovaný spínač změní můj charakter tak, aby přesně korespondoval s Napoleonovým. Závěr je opět stejný: hluboká psychóza doprovázená nesnesitelnou bolestí pro mne není příliš nadějná vyhlídka.

54 WILLIAMS, Bernard. The Self and the Future. In *Personal Identity*. Edited by Raymond Martin and John Barresi. Oxford: Blackwell, 2003, pp. 75–92.

Cílem tohoto Williamsova argumentu je ukázat, že člověk dokáže přežít i radikální změny psychiky a přerušení mentální kontinuity. Způsobovaná bolest bude „jeho bolest“ nehledě na to, jaké mentální charakteristiky bude v té době vykazovat. Pak platí, že mentální kontinuita není nutnou podmínkou zachování identity, postačující je fyzická kontinuita.

Parfit⁵⁵ tento jednoduchý případ rozvádí na sérii velmi podobných případů, v nichž mě chirurg napojí na přístroj vybavený sérií spínačů a s každým přepnutým spínačem dojde v mé mysli k drobné psychické změně. V prvním případě chirurg přepne jen jeden spínač a pozmění mé mentální vlastnosti jen drobně, například vymaže jednu skupinu vzpomínek. V každém dalším případě chirurg vždy aktivuje o jeden spínač více než dříve a způsobí větší mentální diskontinuitu. Nakonec přepne všechny spínače, a tím se nahradí všechny mé mentální stavy jinými, například Napoleonovými. Situaci je možné schematizovat:

Jak je patrné ze schématu, mezi prvním a posledním případem nedojde k žádné podstatné změně mého těla, fyzická kontinuita je tedy zachována, ale postupně se začne snižovat počet mých mentálních charakteristik, které budou nahrazovány Napoleonovými.

Jak tento argument ukazuje neplatnost psychologického kritéria? Zde je jeho struktura v jasnější podobě:

1. Identita je vždy určitá, v každém případě platí, že výsledná osoba bude buď já, nebo Napoleon.
2. V prvním případě bude osoba v experimentu zjevně já.
3. Mezi každými dvěma případy je změna v mentálních charakteristikách velmi malá.
4. Malé změny v mentálních charakteristikách nemají vliv na identitu osoby.

Tedy:

5. V posledním případě bude osoba v experimentu také já. Protože však bytost v posledním případě nebude mít se mnou žádné společné mentální charakteristiky, platí:
6. Mentální kontinuita není nutná pro zachování identity.

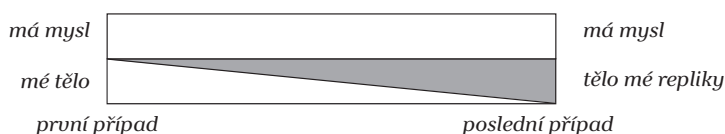
55 PARFIT, Derek. *Reasons and Persons*, c. d., pp. 231–233.

Závěr: psychologická kontinuita nemůže být kritériem identity, protože mohou nastat případy, kdy psychologická kontinuita bude přerušena. Přesto bude dobrý důvod se domnívat, že inkriminovaná bytost přežila, zejména pokud psychologickou proměnu přetrvá původní tělo a mozek.

Pokud by byl tento argument platný, ukazoval by, že psychologická teorie naší identity je nesprávná. Potíž je v tom, že existuje zcela analogický argument, který ukazuje, že tělesná kontinuita nemůže být kritériem identity. Parfit jej nazývá *fyzické spektrum*.⁵⁶

Představme si stejný scénář, ale tentokrát aktivace jednotlivých spínačů nenahradí mentální relace, stavy a jejich obsahy, ale nahradí jedno procento buněk v mém těle jejich přesnými duplikáty. Tím se zachová psychologická kontinuita, i když její příčina nebude dána přirozeným mechanismem. V prvním případě chirurg aktivuje jeden spínač a jedno procento buněk v mém těle se tímto zničí a okamžitě nahradí kvalitativně identickými buňkami.

Existuje nějaký důvod k domněnce, že by výsledná osoba nebyla já? S jistotou ne. Série případů pokračuje a s každým dalším případem aktivuje chirurg o jeden spínač více a v mém těle se nahrazuje další procento buněk. Protože rozdíl mezi každými dvěma sousedícími případy je vždy jen zanedbatelný, bude platit, že každý takový případ zachová identitu. Nakonec dojdeme k poslednímu případu, kdy chirurg aktivuje všechny spínače najednou, čímž budou nahrazeny všechny moje buňky v okamžiku jejich replikami. Místo mne se objeví v křesle moje přesná replika napojená na přístroje. Protože však v celém tomto spektru je identita zachována, jsme nuceni přistoupit na myšlenku, že moje replika jsem já, přestože mezi námi neexistuje žádná fyzická kontinuita. Následující schéma opět ukazuje situaci graficky:

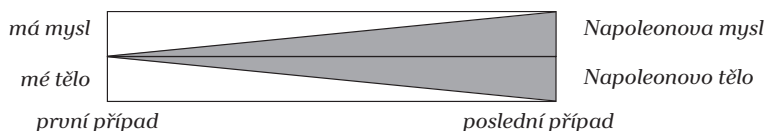
Tentokrát je to má mysl, která zůstává napříč jednotlivými případy zachována. Naopak se postupně redukuje množství originálních buněk mého těla, které jsou nahrazovány větším a větším množstvím funkčních replik. V tomto případě však argumentace vede k závěru, že je to mentální kontinuita, která postačuje k uchování identity, naopak fyzická kontinuita není nutná.

⁵⁶ Tamtéž, pp. 234–236.

Jsou-li oba argumenty stejně silné, ukazuje se, že se v celé argumentaci skrývá nějaký problém. Psychologické spektrum vedlo k závěru, že fyzická kontinuita postačuje pro osobní identitu. Proti tomu fyzické spektrum uzavírá, že fyzická kontinuita není nutná. Povahu celého problému ukazuje a argument pro redukcionismus představuje poslední z řady myšlenkových experimentů, který Parfit nazývá *kombinované spektrum*.⁵⁷

U psychologického spektra se postupně k nahrazovaly moje mentální charakteristiky jinými. Zachovány byly fyzické charakteristiky. U fyzického spektra byly nahrazeny jednotlivé fyzické části organismu jejich funkčními replikami. Kombinované spektrum spočívá ve spojení těchto dvou myšlenkových experimentů. Chirurg nyní každým spínačem způsobí záměnu jednoho procenta mých buněk za buňky jiné, které nebudou nutně sdílet kvalitativní a funkční charakteristiky těch původních.

Na rozdíl od předchozích dvou spekter, ve kterých byla jedna z kontinuit vždy zachována, není již možné v tomto případě tvrdit, že osoba na konci spektra jsem já. V posledním kroku totiž chirurg změní najednou veškeré mé buňky za buňky zcela jiné, například Napoleonovy. Tím se začnou zcela odlišovat fyzický vzhled i mentální charakteristiky výsledné osoby od mých. Zmizí opora pro tvrzení, že tato bytost jsem já. Na začátku spektra ovšem není pochyb o tom, že jsem to já.

Nyní můžeme konečně formulovat Parfitův argument pro redukcionismus. Jde o následující důkaz sporem:

1. Identita je vždy určitá; v každém případě platí, že výsledná osoba bude buď já, nebo Napoleon.
2. V prvním případě bude osoba v experimentu zjevně já.
3. Mezi každými dvěma případy je změna v tělesných a mentálních charakteristikách velmi malá.
4. Malé změny v tělesných a mentálních charakteristikách nemají vliv na identitu osoby.

Z toho vyplývá

5. V posledním případě bude osoba v experimentu také já.
6. V posledním případě však daná osoba zjevně není já: má Napoleonovo tělo i mysl.

⁵⁷ Tamtéž, pp. 236–239.

Tedy:

7. Předpoklad, že identita je určitá, je nepravdivý.

Parfit se domnívá, že nejpřijatelnější způsob pro vysvětlení kombinovaného spektra je upustit od předpokladu 1 a přijmout, že v případech uprostřed spektra neexistuje žádný fakt, který by rozhodl, zda daná osoba je já, nebo Napoleon. Identita je v těchto případech prostě neurčitá.

Tezi o neurčitosti identity bez problémů přijímáme u některých jiných entit. Například se nedomníváme, že otázky po identitě artefaktů nebo společenských institucí musí mít vždy jednoznačnou odpověď. Když u lodi postupně vyměníme všechna prkna, ze kterých je složena, nebo když určitý klub na nějakou dobu přestane fungovat a pak část jeho původních členů jeho činnost znovu obnoví, nezdráháme se přijmout tvrzení, že již není možné jednoznačně říci, zda jde o tutéž loď nebo tentýž klub. Parfit ukazuje, že nemáme jinou možnost ani u své vlastní existence. V prostředních případech kombinovaného spektra můžeme znát všechna fakta, můžeme přesně vědět, kolik procent buněk bylo nahrazeno jinými, kolik původních fyzických a mentálních relací bylo přerušeno a nahrazeno jinými, ale přesto nebudeme schopni odpovědět otázku identity. A to nebude způsobeno nedostatečným epistemickým přístupem k relevantním faktům. V daných situacích prostě neexistují další fakta, která by otázku po identitě zodpověděla.

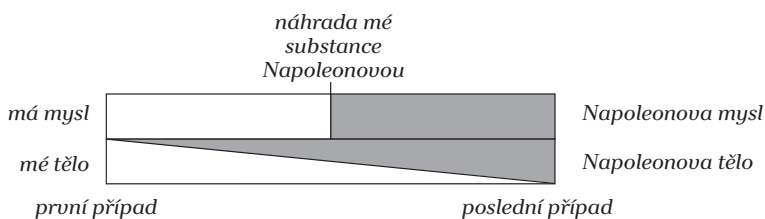
Tento argument však vyžaduje doplnění. Především lze pojmout podezření, že absurdní důsledek, ke kterému vede kombinované spektrum, není ani tak způsoben předpokladem o určitosti identity, jako předpokladem 4, podle kterého nemají drobné změny ve fyzických a mentálních kontinuitách vliv na identitu osoby. Podle Parfita je mylná domněnka, že identita bytosti by mohla záviset na několika kritických buňkách v těle, jejichž odstraněním a nahrazením by zanikla původní bytost. Avšak přesně to si myslí zastánci neredukcionismu. První teze neredukcionismu říká, že jsme „nezávislé entity“ a naše identita je „další fakt“. To znamená, že naše existence nezávisí na existenci a trvání fyzických a mentálních kontinuit. Jaká by byla interpretace kombinovaného spektra, kdyby platilo, že naše existence spočívá v existenci nezávislé substance?

Nejprve se rozlišují dvě varianty takové koncepce podle toho, zda se tato substance chápe jako příčina naší mentální kontinuity, nebo ne. Za předpokladu, že není, můžeme tvrdit, že někde uprostřed kombinovaného spektra tato nedělitelná substance jednoduše zanikne. Opustí mé tělo a nahradí ji Napoleonova substance, čímž se pokusné tělo stane jeho tělem. Tento popis je plně slučitelný s existencí ostré hranice

v kombinovaném spektru. Nahrazení může proběhnout jednorázově, mezi dvěma sousedícími případy ve spektru.

Problém tohoto pojetí leží v tom, že v takovém případě bychom nikdy nebyli schopni objevit, kdy byla tato hranice překročena a kdy se ze mne stal Napoleon. Protože mentální kontinuita není nijak vázána na substanci, která zaručuje identitu dané bytosti, není skutečností, že si daná osoba myslí, že je Napoleon, že jedná jako on a zastává jeho přesvědčení, zárukou, že má substance již byla ve spektru nahrazena jeho substancí. Tato odpověď je pouze aplikací Lockovy kritiky substančního pojetí osobní identity. Je-li substance takto inertní, její existence je slučitelná s libovolnými mentálními charakteristikami, a protože jen tyto jsou nám epistemicky přístupné, nemůžeme vědět o existenci substance nic.

Podle druhé varianty zapřičiňuje mentální kontinuitu nikoli kontinuita mozku a jeho procesů, ale existence nezávislé substance. Její existence a trvání podmiňuje mentální charakteristiky dané osoby, zatímco mozek a procesy v něm zde nehrají žádnou roli. Pak by správná interpretace kombinovaného spektra zněla, že v prvních případech spektra by nahrazení jednotlivých buněk mého těla a mozku nemělo vliv na mé mentální charakteristiky. Stále bych měl tytéž vzpomínky, názory, charakterové vlastnosti, záměry a podobně. Tato situace by nezávisle na zvyšujícím se počtu nahrazených buněk trvala do určitého stavu ve spektru, kdy by se nahrazením dalšího nepatrného množství buněk okamžitě radikálně proměnila moje psychika, úplně by zanikla a nahradila by ji kompletní psychická výbava Napoleona. Ta by v nezměněné podobě trvala ve všech dalších případech spektra až do úplné výměny mých buněk za buňky Napoleonovy. Pro představu opět schéma:

Je-li tomu tak, pak myšlenka, že v kombinovaném spektru existuje ostrá hranice, která dělí mou existenci od existence Napoleona, není zcela nepřijatelná. Aby Parfit prokázal její nepřijatelnost, musí vyvrátit možnost, že jsme nezávisle existující entity způsobující mentální kontinuitu. Jakou má pro své přesvědčení oporu?

Otázka, zda jsme nezávisle existující entity, má podle Parfita empirickou povahu.⁵⁸ Tvrdí, že bychom mohli mít ve skutečnosti empirickou evidenci, že původcem naší mentální kontinuity není mozek, ale nezávislá substance. Například bychom mohli mít přesvědčivou evidenci o reinkarnaci. Kdyby osoba tvrdila, že je reinkarnací tibetského mnicha z 15. století a dokázala by poskytnout informace, které by byly konzistentní se současnými vědomostmi o životě tibetských mnichů v 15. století, kdyby byly dostatečně věrohodné a přesahovaly by svou podrobností vše, co o jejich životě víme (například by dokázala doplnit chybějící články v našem poznání a předpovědět objevení archeologických nálezů na konkrétních místech), bylo by možné dospět k názoru, že tato osoba je psychologicky kontinuální s tibetským mnichem. Kdyby se dále prokázalo, že mezi ní a mnichem neexistuje žádná fyzická kontinuita, že například mnichův mozek nebyl uměle uchován a po několika stoletích opět implantován do nového těla, museli bychom dospět k závěru, že mentální kontinuita není způsobena kontinuitou mozku, ale kontinuitou nějakého jiného, patrně nehmotného objektu. Taková by mohla být evidence pro skutečnost, že naše existence je dána existencí nezávisle existující entity jako duše nebo karteziánské myslící substance.

Parfit však říká, že ve skutečnosti takovou evidenci nemáme. Naopak máme dostatečné vědecké poznatky k tomu, abychom mohli s jistotou tvrdit, že mentální kontinuita je způsobena kontinuitou mozku. Máme četnou lékařskou a vědeckou evidenci o tom, že změny ve struktuře mozku obvykle vedou ke změnám v psychických a behaviorálních charakteristikách dotčené osoby. Máme také evidenci, že čím větší jsou tyto fyzické změny, tím větší jsou změny mentální. Naše nejlepší empirické poznatky vedou k závěru, že naše psychika je závislá na činnosti mozku, nezávisí však na činnosti nějaké nehmotné a na těchto charakteristikách nezávislé substance.

Je-li tomu tak, ani jedno pojetí myslícího subjektu nevede ke kýželnému výsledku. Pak musíme přijmout předpoklad čtvrtého Parfitova argumentu, že malé změny ve fyzické a mentální kontinuitě nemají vliv na identitu osoby. Tím také přijímáme platnost jeho argumentu.

2.3.4.1.1.2 Myšlenkový experiment rozdělení osoby

Parfit uvádí ještě další argumenty ve prospěch svého přesvědčení, že osoby nejsou nezávisle existující entity, ale jejich existence spočívá pouze v existenci těla, mozku a jejich činností. Již v dřívějších pracích věnovaných této problematice formuloval argument založený na myšlenkovém

58 *Tamtéž*, pp. 227–228.

experimentu rozdělení osoby,⁵⁹ který podporuje jak tezi o neurčitosti identity, tak další Parfitovo vlivné přesvědčení, že na numerické identitě prakticky nezáleží. Tímto názorem přesahuje psychologické pojetí osobní identity.

Parfitovo svébytné rozpracování představy o rozdělení osoby a její aplikaci na otázku po praktické hodnotě identity je průsečíkem tří předchozích představ a objevů ve vědě a teorii identity. Prvním je problém duplikace, který formuloval původně Bernard Williams⁶⁰ jako argument proti všem psychologickým koncepcím. Williams poukázal na skutečnost, že psychologická kontinuita je potenciálně duplikovatelná relace, tj. že je logicky možné, aby osoba měla více než jednoho psychologického pokračovatele. Osobní identitu tudíž nelze ztotožnit s psychologickou kontinuitou, protože identita takovou duplikaci nemožňuje. Druhým impulsem byla představa Davida Wigginsa, který přišel s myšlenkovým experimentem, ve kterém se člověk rozdělí jako améba na dvě bytosti.⁶¹ Třetím impulsem mu byly některé reálné případy v oblasti medicíny, které poskytují argument pro tezi, že lidské vědomí se může rozdělit do dvou nezávislých proudů. Těmito případy jsou radikální operativní řešení těžkých případů epilepsie, při kterých se přetne významný svazek nervů, který spojuje obě hemisféry lidského mozku, tzv. svorové těleso.⁶²

Argument založený na myšlence rozdělení osoby je myšlenkový experiment. Je tedy fyzikálně neproveditelný, avšak logicky možný. Vyžaduje také jistou idealizaci skutečnosti. Jako u myšlenkového experimentu založeného na transplantaci mozku musíme i zde předpokládat, že je možné vyoperovat mozek člověka a transplantovat jej do jiné lebky při zachování jeho funkčnosti. V tomto argumentu navíc musíme předpokládat, že lze mozek rozdělit na dvě funkčně ekvivalentní poloviny. Je známo, že mozkové hemisféry jsou specializovanými orgány. Jsou ovšem prokázány případy, kdy po zničení celé hemisféry v důsledku masivní mozkové mrtvice nepoškozená hemisféra postupně převzít funkce hemisféry zničené. Skutečnost, že hemisféry jsou specializované, je tedy nahodilá a pro jednoduchost myšlenkového experimentu lze předpokládat, že obě hemisféry jsou aktuálně schopné vykonávat všechny funkce. Něco jiného je však mozkový kmen, který není jako obě

59 PARFIT, Derek. Personal Identity. *Philosophical Review*, 1971, vol. 80, pp. 3–27.

60 WILLIAMS, Bernard. *Problems of the Self*. Cambridge: Cambridge University Press, 1973.

61 WIGGINS, David. *Identity and Spacio-temporal Continuity*. Oxford: Blackwell, 1967.

62 SPERRY, Roger W. Brain bisection and mechanisms of consciousness. In *Brain and Conscious Experience*. Edited by J. C. Eccles. Heidelberg: Springer-Verlag, 1966, pp. 298–313.

hemisféry zodpovědný za vyšší nervovou činnost, ale reguluje životně nezbytné biologické mechanismy. Rozdělit mozkový kmen bez porušení je patrně fyzikálně nemožné. Lze však stipulovat, že v experimentu nebude transplantován celý mozek, ale jen jeho hemisféry. Ty se budou transplantovat do těl, v nichž zůstal funkční mozkový kmen.

Nyní k samotnému experimentu. Představme si identická trojčata, Adama, Bedřicha a Cyrila, kteří spolu jedou automobilem a stanou se oběťmi tragické nehody. Bedřich a Cyril utrpí silné krvácení do mozku, zatímco Adam utrpí četná vážná poranění orgánů, která jsou neslučitelná se životem. Jeho mozek však zůstane nepoškozen. Naštěstí se všichni tři dostanou včas do nemocnice, kde se lékaři rozhodnou k radikálnímu zákroku: vyjmou Adamův mozek, rozdělí obě hemisféry a každou z nich voperují do jednoho těla, pravou do Bedřichova a levou do Cyrilova, když předtím odstraní z jejich lebek poškozené mozky. Transplantace se v obou případech podaří, polovina mozku je napojena na oběhový systém i na nervy, takže je možná její výživa a okysličování a zároveň je schopna ovládat nové tělo. Protože obě hemisféry jsou dle stipulace funkčně ekvivalentní, když se Bedřich a Cyril probudí z anestézie, oba budou mít Adamovu mysl. Budou si pamatovat jeho činy i zkušenosti, budou mít stejnou povahu a názory, budou chtít vykonat záměry, které si Adam vytýčil.

Co se ale stalo se samotným Adamem? Přežil operaci, nebo zemřel? Existují čtyři možné alternativy:

- a) Adam operaci nepřežil.
- b) Adam přežil v Bedřichově těle.
- c) Adam přežil v Cyrilově těle.
- d) Adam přežil v obou tělech.

Ani jedna varianta však není přijatelná. U varianty a) narážíme na následující problém. Na základě některých skutečných případů víme, že je možné, aby osoba přežila jen s jednou hemisférou. Jsou to právě případy lidí, kteří utrpěli vážné poranění mozku, například mrtvici. Takoví pacienti si musí znovu osvojovat některé dovednosti, které ovládala zničená hemisféra. Mozek je velmi flexibilní orgán a zdravá hemisféra dokáže po nějakém čase tyto dovednosti převzít. Navíc v našem zjednodušeném příkladu tyto dovednosti již zdravá hemisféra má. Zároveň však platí, že transplantace mozku je možná. Uváděl jsem, že v současné době je možné napojit mozek na oběhový systém a zajistit mu výživu, ale není možné jej napojit na nervová vlákna, aby dokázal ovládat tělo. Nelze vyloučit, že výzkumy v oblasti kmenových buněk dokáží tuto překážku v budoucnu odstranit. Pokud ovšem platí tyto dvě skutečnosti (je možné přežít jen

s jednou hemisférou a transplantace mozku je možná), pak musí také platit, že je možné transplantovat do nového těla jen jednu hemisféru a osoba přežije. Rozdíl mezi případem, kdy člověk přijde o hemisféru, a tímto myšlenkovým experimentem spočívá pouze v tom, že zde přežijí obě hemisféry, byť každá v jiném těle. Tato skutečnost je však irelevantní: dvojí přežití nemůže znamenat smrt. Skutečnost, že existují nyní dva lidé, kteří si Adama pamatují z perspektivy první osoby, mají stejný charakter, názory, intence a podobně, nemůže znamenat, že Adam celý proces nepřežije. Varianta a) tedy není intuitivně přijatelná.

Varianty b) a c) jsou symetrické. Buď Adam přežije v Bedřichově těle, nebo v Cyrilově, přičemž osoba ve druhém těle bude někdo jiný. Zde je potíží v tom, že dle stipulace budou obě výsledné osoby plně psychologicky kontinuální s Adamem. Každá osoba bude mít jiné tělo, ale protože to jsou těla jednovaječných sourozenců, budou velice podobná. Zdá se, že neexistuje jediný fakt, který by mohl mluvit ve prospěch varianty b) spíše než c) a naopak. Ani empirické ověření skutečnosti po operaci by nebylo možné. Obě osoby by svorně tvrdily, že právě ony jsou Adam. Situace je tedy nerozhodnutelná a umožňuje pouze volbu *ad hoc*.

Varianta d) přináší dvě možné interpretace. Buď se z Adama staly dvě osoby, nebo je i po rozdělení Adam jednou osobou, obývající dvě nová těla. První varianta opět naráží na logiku identity. Jestliže je Adam totožný s osobou v Bedřichově těle a zároveň je totožný s osobou v Cyrilově těle, pak osoba v Bedřichově těle a osoba v Cyrilově těle musí být také identické. To však zjevně nejsou, protože jsou dvě. Tato varianta tedy nikam nevede. Možné východisko představuje návrh považovat oba produkty rozštěpení za jednu osobu. Adam se pak stane jakousi prostorově nespojitou osobou. Tato alternativa je patrně koherentní, ale představuje velké zkreslení našeho pojmu osoby. Především je nutné si uvědomit, že přestože historie obou bytostí je totožná, jejich další život se od okamžiku operace bude výrazně lišit. Každý z nich bude na jiném místě, bude konat různé činy, zažívat různé zkušenosti a je pravděpodobné, že za nějakou dobu se postupně změní jejich mentální vlastnosti. Nazvat tyto dvě bytosti jednou osobou snad lze bezprostředně po operaci, avšak vezmeme-li v úvahu všechny možné následující změny, je tato myšlenka neintuitivní.

Na první pohled ani jedna cesta nikam nevede. Proto používají tento argument příznivci neredukcionistických koncepcí, aby ukázali, že psychologická teorie identity osob ústí do slepé uličky. Je-li možná taková duplikace vědomí, což představitelé psychologické koncepce nemohou popřít, pak mohou nastat situace, kdy každá z jejich možných interpretací bude problematická. Sám Parfit však argument využívá k tomu, aby ukázal platnost redukcionismu.

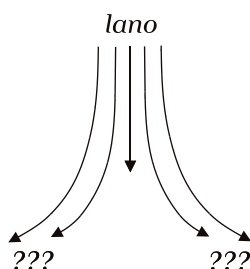
Podle redukcionismu je totiž otázka, co se stane s Adamem, prázdná. Předpokládá totiž, že existence osoby je fakt, který je nezávislý na existenci mozku, těla a jejich činností. Pokud tomu tak není, pak rozdělení osoby nepředstavuje žádný reálný problém. Při tomto experimentu známe všechna fakta, ve kterých identita spočívá. Víme, jaký podíl mozku Adama bude zachován v Bedřichově těle a jaký v Cyrilově. Víme, že mozek bude implantován do nových těl, která nejsou biologicky kontinuální s Adamovým. Víme, že obě těla pak nabudou Adamovo vědomí a budou se považovat za Adama. To jsou všechna fakta, která je možné v dané situaci poznat. Jejich znalost nám však neposkytuje žádnou oporu pro jednoznačné potvrzení identity. Žádná z možných alternativ není lepší než jiná. Ani jedna není pravdivější. Všechny popisují táž fakta a nelze mezi nimi rozhodnout. To proto, že identita osob je dána jen těmito fakty a ta nedávají jednoznačnou odpověď. Z toho plyne, že identita může být za určitých okolností neurčitá, což je opět podporou pro Parfitův redukcionismus.

Důležité opět je, že skutečnost, zda Adam operaci přežil, opět nemůžeme nijak empiricky ověřit. Každá z výsledných osob bude stejně dobrým kandidátem na identitu s Adamem, každá si bude myslet, že právě ona je Adam a ta druhá se mýlí. Neexistuje skutečnost, která by otázku po Adamově přežití mohla rozhodnout.

Opět ovšem můžeme narazit na námitku: kdyby platilo, že osoby jsou nezávisle existující entity, popis experimentu by byl jiný než Parfitův. Zkusme připustit, že jsme na mentálních a fyzických vlastnostech nezávislé entity. Potom existují dvě možnosti. Buď je tato entita příčinou mentální kontinuity, nebo ne. První možnost: Je-li příčinou mentální kontinuity nezávislá entita, pak se po transplantaci hemisfér může ukázat, že jedna vzniklá osoba bude plně kontinuální s Adamem, zatímco druhá ne. Důvod spočívá v tom, že do jedné z nich přejde ta entita, která je původcem mentální kontinuity. Druhá možnost: Žádná vzniklá bytost není mentálně kontinuální s Adamem, protože při transplantaci k přenosu nezávislé entity nedošlo. U všech těchto výsledků bychom navzdory Parfitovu tvrzení zjistili, co se stalo s Adamem, protože nejvýše jedna z výsledných osob by vykazovala mentální život zcela zjevně navazující na Adamův.

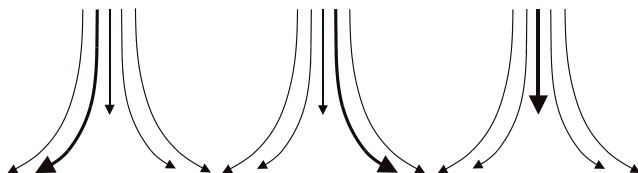
Rád bych tento rozdíl mezi Parfitovou koncepcí a neredukcionismem vyjádřil příměrem s lanem. Představme si dva typy lana. Jedno klasické, konopné, které se skládá ze vzájemně propletených vláken konopí a jeho průřez je homogenní. Druhé pak moderní, horolezecké lano, které se skládá ze dvou částí, opletu a jádra. Kromě jednotlivých vzájemně propletených vláken v opletu je uprostřed lana ještě jeden spletený provazec vláken, který

se táhne po celé délce lana. Aby byl průměr ještě přesnější, dejme tomu, že jádro je vyrobeno z jednoho silného drátu, takže je nedělitelné na další vlákna. Parfitova koncepce chápe lidský život jako konopné lano. Lidský život se skládá pouze z jednotlivých fyzických a mentálních kontinuit, které jsou vzájemně propleteny a překrývají se. Situaci v myšlenkovém experimentu rozdělení osoby lze pak přirovnat k rozpletení lana na jednotlivá vlákna a přetnutí některých z nich. Protože konopné lano se neskládá z ničeho jiného než z jednotlivých vláken, pak nedává dobrý smysl otázka, která z těchto polovin představuje původní lano, jestliže rozpleteme, přetneme části a rozložíme zbytek na dvě poloviny. Původní lano bylo jen svazkem vláken. Když některá z nich odstraníme a jiná rozdělíme, nezůstává žádný další fakt, který by mohl rozhodnout otázku po identitě původního lana. Následující schéma situaci zobrazuje:

Když toto schéma aplikujeme na pojem osoby, uvidíme, že při rozštěpení osoby některé kontinuity jako například biologická kontinuita zbytku Adamova těla zanikají. Jiné kontinuity přetrvávají, ale dělí se. Mozek je rozdělen a transplantován do dvou těl a s ním i veškeré mentální charakteristiky. Opět neexistují žádné další kontinuity, které by odpověděly na otázku, zda Adam přežil a ve kterém těle.

Naopak u lana s jádrem musí nastat při rozpletení a rozdělení lana na poloviny jedna z následujících alternativ. Buď jádro zůstane v jednom pramenu, nebo zůstane ve druhém pramenu, nebo bude přetnuto. Pro lepší představivost opět schémata:

Tučná čára reprezentuje jádro lana. Zároveň také představuje nezávislou entitu, v jejíž existenci spočívá existence a kontinuita osoby v teoriích, které odmítají redukcionismus. Tato nezávislá entita způsobuje

mentální kontinuitu a její neodmyslitelnou vlastností je nedělitelnost. Právě proto jsou neredukcionistické koncepce vnímány v tomto ohledu jako lepší než redukcionistické, protože nedělitelnost této entity umožňuje takovým koncepcím vyhnout se problému duplikace. Vždy ale platí, že jestliže je tato entita příčinou psychologické kontinuity, bude možné empirickým zkoumáním po provedení operace zjistit, zda původní osoba dále existuje a ve kterém těle se nachází.

Tato námitka je problematická proto, že věda poskytuje silnou evidenci pro přesvědčení, že mentální kontinuita lidí není způsobena takovou nezávislou a nedělitelnou entitou, ale lidským mozkiem, který dělitelný je. Jsou to právě případy přetnutí tělesa svorového, jejichž interpretace vede vědce k přesvědčení, že vědomí postižené osoby se po této operaci rozdělí do dvou nezávislých proudů, které spolu nekomunikují a neuvědomují si existenci paralelního proudu. Je-li tomu tak, pak se proponent neredukcionistické koncepce musí spokojit s pojetím, podle kterého je existence a identita osoby dána existencí nějaké nezávislé a nedělitelné entity, která ovšem nezpůsobuje mentální kontinuitu. Tato entita je zcela inertní a epistemicky nepřístupná. Avšak nepřijatelnost této alternativy obhájil již Locke ve své reakci na Descartovu teorii: epistemická nepřístupnost takové entity způsobuje, že nemůžeme vědět, zda táž entita trvá během života osoby, nebo zda se život osoby skládá z řady takových entit.

Nyní mohu shrnout druhý Parfitův argument pro tezi o neurčitosti identity, stěžejní pilíř jeho neredukcionismu:

1. Je logicky možná situace, kdy mozek člověka je rozdělen a implantován do dvou nových těl.
2. Obě tyto nové bytosti budou vykazovat plnou mentální kontinuitu s původní osobou.
3. Máme malou evidenci pro a postačující evidenci proti tvrzení, že osoby jsou entity nezávislé na existenci těla, mozku a jeho funkci.
4. Jestliže existence osoby spočívá jen v existenci těla, mozku a jeho funkci, pak identita původní osoby při rozdělení je neurčitá a otázka, zda tato osoba přežije své rozdělení, je prázdná.
5. Jsou tedy logicky možné takové situace, kdy je identita dané osoby neurčitá a otázka po její identitě prázdná.

2.3.4.1.2 Kritické zhodnocení Parfitova redukcionismu

Parfitova strategie při obhajobě redukcionismu stojí na následující úvaže. Většina lidí se domnívá, že identita osob se radikálně liší od identity jiných makroskopických objektů. Domnívají se, že u identity osob musí

platit, že v každé možné situaci a při libovolných změnách, které taková osoba může potenciálně podstoupit, je jednoznačně rozhodnutelné, zda daná osoba bude identická, nebo ne. U artefaktů, jako jsou stoly, počítače nebo horolezecké stěny, nelze vždy jednoznačně určit, zda po určitých změnách jejich částí jde stále o téže objekty. Podle obecného soudu tomu ale u osob musí být jinak. Musí přece existovat odpověď na otázku, zda danou situaci prožiji já, nebo ne, zda bytost, která bude vystavena těmto změnám, budu já, nebo ne. Parfit zvažuje různé myšlenkové experimenty, ve kterých dojde k radikálním změnám různých charakteristik osob. Snaží se zjistit, jaký fakt by mohl v dané situaci rozhodnout, zda bude identita zachována. Nejprve uvažuje o osobě, která je vystavována postupným proměnám, a snaží se najít možný předěl, který by označoval zánik dané osoby a případně vznik nějaké jiné. V druhé situaci popisuje Parfit stav, kdy to, co se obvykle považuje u osob za nezbytnou podmínku jejich existence, tedy konkrétní výskyt vědomí, se najednou rozdělí a vzniknou dvě osoby. Opět hledá odpověď na otázku, jaký fakt by dokázal rozlišit, zda původní bytost přežila.

Důležité je, že tyto imaginární situace nemusí být aktuálně proveditelné. Jde o to popřít tvrzení, že lidská identita je nutně za všech myslitelných okolností přesně určitelná. A to je možné právě poukázáním na takovou logicky možnou situaci, kdy to tak není. Parfitem navržené situace jsou právě takovými protipříklady. Parfit nalézá jediný možný fakt, který by v daných situacích mohl být rozhodujícím pro určení identity: pokud by lidská osoba byla objekt nezávislý na těle, mozku a jejich činnostech. To by bylo možné, pokud by osoby byly duše nebo karteziánské myslící substance. Nicméně Parfit poukazuje na to, že naše vědecké poznatky mají konkluzivní evidenci proti takovému přesvědčení. Proto se domnívá, že existují takové hypotetické situace, kdy nelze rozhodnout, zda daná osoba stále existuje, nebo již v procesu změny zanikla. Tím je obhájena jeho teze o možné neurčitosti identity.

Osobně sdílím Parfitovy sklony k redukcionismu, ačkoli se nevzdávám svého kriticismu a chci závěrem předložit obhajobu opoziční redukcionistické koncepce, tzn. animalismu. Parfitovy argumenty jsou však společné pro obě tyto formy. Domnívám se, že jeho argument založený na rozdělení osoby je přesvědčivější než kombinované spektrum. To totiž stojí na pojetí mentálních stavů, které považuji za neúnosné. Argument předpokládá, že mentální stavy jsou relativně izolovatelné entity, které je možné vyjmout z jednoho systému a vložit do jiného, aniž by došlo k výraznější změně celého systému. Jen tak je možné chápat Parfitovu čtvrtou premisu kombinovaného spektra, podle které drobné změny v mentálních stavech nemají vliv na identitu osoby. Situaci může ozřejmit tato analogie:

Jaký je rozdíl mezi hromadou písku a termitištěm? Předpokládejme, že materiál, ze kterého se skládají, je velice podobný. Rozdíl však spočívá v tom, že zatímco u hromady písku neexistují žádné pevné kauzální vazby mezi jednotlivými částmi, termitiště je *struktura*. Je to stavba, která má kromě určitého materiálu určité konkrétní uspořádání svých částí, jež zaručují, že stavba je pevná a nezhroutí se. Zatímco z hromady písku je možné odebírat a přidávat jednotlivé části, aniž by se tato hromada zhroutila, pokud budeme nesystematicky odebírat nebo přidávat části termitiště, nastane situace, kdy velice drobná změna bude znamenat narušení kauzálních vazeb mezi částmi a kolaps celé struktury.

Je velmi pravděpodobné, že mentální stavy v lidské mysli se podobají spíše termitišti než hromadě. Už Schechtmanová argumentovala proti Parfitovým kvazi-relacím, že jednotlivé mentální stavy k sobě navzájem odkazují a vyjmutím jednoho z nich z jeho přirozeného kontextu se drasticky sníží jeho kvality. Tuto úvahu je možné rozšířit. Zdá se totiž, že mentální stavy k sobě navzájem nejen odkazují, ale také jsou vzájemně kauzálně závislé. Je například možné, že si student pamatuje svou první ústní zkoušku jen proto, že si vybavuje, jak byl nervózní. Nebo někdo nevěří v teorii evoluce jen proto, že věří v existenci boha a jeho stvoření světa. Nebo je někdo přesvědčen, že by euthanasie měla být legální jen proto, že je přesvědčen, že každý člověk má právo nakládat s vlastním životem, jak uzná za vhodné. Nebo někdo plánuje postavit dům jen proto, že chce mít hodně dětí.

Všechny tyto příklady poukazují na možnou provázanost mezi jednotlivými mentálními stavy. Někteří badatelé se dokonce domnívají, že mentální stav je definován právě tím, jaké jiné mentální stavy způsobuje.⁶³ Pokud tomu tak je, přestává být přijatelná myšlenka, že lze vyjmout jeden nebo malé množství mentálních stavů a přenést je do jiné mysli nebo je nahradit nějakými jinými stavy. Každý mentální stav je součástí vzájemně provázané sítě a jeho vyjmutí by znamenalo narušení této sítě. Najednou by daná osoba nevěděla, proč nevěří v teorii evoluce, proč je přesvědčena o legitimitě euthanasie, nebo proč chce postavit dům. Tyto mentální stavy by najednou ztratily své místo v systému a stala by se z nich neuspořádaná množina obrazů, vjemů, zvuků, vzpomínek a podobně.

Jestliže existuje taková kauzální provázanost mezi mentálními stavy, je velice pravděpodobné, že postupným odebíráním nebo nahrazováním malého množství stavů nastane okamžik (jako při odebírání zrněk písku z termitiště), kdy celá struktura mysli přestane být soudržná a zhroutí se. Objeví se psychotická bytost, která nebude odpovídat pojmu myslí-

63 SHOEMAKER, Sydney. Critical Notice of Derek Parfit's *Reasons and Persons*. *Mind*, 1985, vol. 94, pp. 443–453.

cí a inteligentní bytosti se schopností sebereflexe – osoba zanikne. Zdá se tudíž, že navzdory Parfitovu argumentu může existovat ostrá hranice mezi existencí a neexistencí, identitou a růzností, trváním a zánikem osoby v kombinovaném spektru. Nic na tom nemění, když spolu s Parfitem odmítneme skutečnost, že osoby jsou nezávislé na těle, mozku a jejich činnostech. Pak se ovšem nepodaří pomocí Parfitova argumentu prokázat tezi o neurčitosti identity.

Jim Stone⁶⁴ tvrdí, že Parfitův argument lze opravit, aby k požadovanému závěru vedl. Bude stačit, když v kombinovaném spektru nebudou mé tělo a mozek s jeho mentálními stavy nahrazovány příslušnými částmi například Napoleona, ale nahradí je přesné funkční a kvalitativní repliky. Například buňky v mém oku nahradí numericky odlišné buňky, které budou mít stejnou konstituci, budou vykonávat stejné funkce a budou co do kvality nerozlišitelné od mých. Podobně s mentálními stavy. Jestliže mám záměr postavit dům a tento záměr je způsoben záměrem mít množství dětí, pak můj záměr postavit dům nahradí kvalitativně stejný záměr. Obecně řečeno, v tomto upraveném argumentu budu v jednotlivých případech postupně nahrazován svou kvalitativní replikou.

Rozdíl mezi tímto argumentem a původním kombinovaným spektrem spočívá v tom, že zde se nezpřetrhají kauzální vazby mezi mentálními stavy při jejich přenášení do mé mysli. Je pravda, že můj nový záměr na postavení domu nebude zapříčiněn mým původním záměrem mít hodně dětí. Bude to sice pouhá replika, ale bude zapadat jako kousek mozaiky do kauzální sítě mých mentálních stavů. Celá tato síť bude proto po náhradě nerozlišitelná od stavu před náhradou.

Totéž lze říci o biologických vazbách. V původním kombinovaném spektru by náhrada částí mých buněk za Napoleonovy způsobila obrannou reakci mého imunitního systému vůči cizorodým tkáním. Této reakci se zamezí, budou-li buňky nahrazeny svými replikami. Pak ovšem platí, že se celá struktura mého těla a mysli nezhroutí, pokud bude postupně nahrazována jinými prvky. Tím je Parfitův argument zachráněn.

Tato úprava Parfitova argumentu představuje ale pouhý návrat k *fyzikému spektru*. I v něm nešlo o nic jiného než o nahrazování částí mého těla přesnými replikami, aby se uchovala kontinuita mé mysli. Potíž s fyzickým spektrem je v tom, že nedosahuje takové síly jako kombinované spektrum, pokud se snažíme dokázat tezi o možné neurčitosti identity. V kombinovaném spektru byl zjevný závěr, že osoba, která vznikne

64 STONE, Jim. Parfit and the Buddha: Why There Are No People. *Philosophy and Phenomenological Research*, 1988, vol. 48, pp. 519–32.

po přepnutí všech spínačů, nebudu já. Tato osoba bude mít tělo i mysl jako Napoleon. Naopak ve fyzickém spektru bude mít výsledná osoba tělo, které bude nerozlišitelné od mého, protože to bude přesná replika. Zachová se rovněž mentální kontinuita, byť nebude mít přirozenou příčinu, tj. kontinuitu mého mozku. Aby Parfit mohl ukázat, že identita je neurčitá, potřebuje jednoznačně potvrdit, že výsledná osoba v tomto spektru nebudu já. Jen tak bude možné tvrdit, že někde uprostřed spektra existuje sféra neurčitosti, kde není možné otázku identity rozhodnout. Důkaz, že na konci tohoto spektra nejsem výsledná osoba já, není tak jednoduchý jako v případě kombinovaného spektra: proto je argument spojený s fyzickým spektrem mnohem slabší.

Dospěl jsem tedy k závěru, že není příliš silný Parfitův argument založený na analýze psychologického, fyzického a kombinovaného spektra, který má dokázat, že existují takové možné situace, ve kterých je identita osoby neurčitá.

Jeho druhý argument, opřený o myšlenkový experiment rozdělení osoby, těmito neduhy netrpí. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že tento argument nezávisí na problematickém izolování jednotlivých buněk nebo mentálních stavů a jejich přenosu do jiného těla. Tady jde o duplikaci totality mentálních stavů ve dvou různých tělech. V prvním argumentu šlo o postupnou změnu osoby. Mělo se ukázat, že nelze nalézt jeden bod ve spektru, o kterém bychom s jistotou prohlásili, že jde o zlomový bod, kdy původní osoba zaniká a nová vzniká. Zde jde o situaci, kdy to, co se často intuitivně považuje za důležité pro zachování identity, tj. mozek a jeho činnost produkující vědomí, je přesně duplikováno. Není možné rozlišit, který z duplikátů je původní osoba. Neurčitost zde pramení z množství stejně dobrých kandidátů na identitu s původní osobou, nikoli z povahy změn, kterými osoba projde.

Domnívám se, že tento argument je úspěšný, a sdílím Parfitovy námitky vůči názoru, že jsme nezávisle existující entity. Je ovšem nutné upozornit na velmi vážný teoretický důsledek, který z této a příbuzných koncepcí plyne. Tím se dostávám k vysvětlení, proč se v psychologickém kritériu osobní identity vyskytuje podmínka nerozvětvenosti.

2.3.4.2 Podmínka nerozvětvenosti kontinuity

Tímto důsledkem je skutečnost, že identita a existence osoby nezávisí pouze na vlastnostech této osoby, ale také na relacích k okolnímu světu. Toto přesvědčení je neintuitivní, ale nejen Parfitova koncepce, nýbrž každá koncepce, která poskytne jako kritérium identity empirickou relaci, se musí s tímto důsledkem vyrovnat.

Opětovně můžeme vyjít z myšlenkového experimentu rozdělení osoby. Parfit tvrdí, že může existovat jednoznačná odpověď na otázku, zda Adam transplantaci přežije a ve kterém těle, pouze pokud přijmeme, že osoby jsou entity nezávislé na těle, mozku a jejich činnostech. Protože však nemáme dostatečnou evidenci pro toto tvrzení, musíme dospět k závěru, že tato otázka je prázdná a identita a existence Adama je neurčitá. Parfitův původní, později ale revidovaný názor, který se objevuje v *Reasons and Persons*, říká, že se můžeme rozhodnout odpověď na tuto otázku stipulovat. To neznamena, že objevíme nějaký fakt, který identitu Adama rozhodne, ale pouze to, že situační neurčitost popíšeme. Parfit se domnívá, že nejlépe popíšeme tuto situaci tak, že Adam rozdělení nepřežije.

Je ovšem pravděpodobné, že Adam by přežil v situaci, kdy by pouze jedna jeho hemisféra byla transplantována do jiného těla. Parfit sám argumentuje, že osoba může přežít jen s polovinou mozku a zároveň že transplantace celého mozku může být v budoucnu proveditelná. Pak ovšem platí, že může být v budoucnu proveditelná také transplantace jedné hemisféry do těla s funkčním mozkovým kmenem. Je-li tomu tak, pak se můžeme legitimně zeptat, proč Adam přežije, když jedna libovolná hemisféra bude transplantována do jiného těla, ale nepřežije, anebo jeho existence bude neurčitá, když budou transplantovány obě. Jaký existuje zásadní rozdíl mezi těmito situacemi? Rozdíl nemůže spočívat v charakteru hemisfér. V obou případech jde o tytéž hemisféry, jen jednou je transplantována pouze jedna, zatímco podruhé obě. Není také rozdíl ve vztahu hemisfér k novým tělům. Jediný problém, který možnost Adamova přežití vylučuje, je existence druhé hemisféry implantované do nového těla. Je to existence někoho, kdo je stejně dobrým kandidátem na identitu s Adamem. A jak už víme, logika identity znemožňuje, aby obě tyto osoby byly Adamem.

Psychologická kontinuita v Parfitově definici osobní identity není tudíž sama o sobě postačující podmínkou pro identitu dvou v různých okamžicích identifikovaných osob. Mohou nastat situace, jako je rozdělení osoby, ve kterých obě výsledné osoby budou po rozdělení psychologicky kontinuální s původní osobou, ale nebudou s ní totožné. Psychologická kontinuita je tedy pouze nutnou podmínkou: pokud neexistuje psychologická kontinuita mezi osobami identifikovanými v různých časových okamžicích, nemůže jít o tutéž osobu. Psychologické teorie se většinou s tímto důsledkem vyrovnávají tím, že do definice osobní identity přidávají další podmínku, tzv. podmínku nerozvětvenosti psychologické kontinuity, která zajistí, aby nerozvětvená kontinuita byla postačující podmínkou osobní identity.

Nutno dodat, že tímto problémem netrpí jen psychologická teorie. Problém je totiž založen na skutečnosti, že jako kritérium identity se

udávají empirické relace, které jsou všechny v podstatě duplikovatelné. Podobně jako je myslitelné, že se rozdvojí mé vědomí, je také myslitelné, že se rozdvojí mé tělo, jako je tomu u améby. Koneckonců zastánci tzv. tělesného kritéria identity osob obvykle považují za podmínku existence osoby kontinuitu mozku v takovém množství, aby bylo zachováno vědomí. Pak ovšem platí, že argument rozdělení osoby, kdy se transplantují mozkové hemisféry do jiných těl, představuje problém pro psychologická i tělesná kritéria. Tělesné kritérium je také nuceno přidat do své definice osobní identity podmínku nerozvětvenosti tělesné kontinuity.

Zastánci neredukcionismu považují tuto úpravu za zcela *ad hoc*. V problému možné duplikace empirických kritérií vidí důvod k jejich odmítnutí. Místo toho navrhují chápat osoby jako neempirické, nedělitelné substance a identitu osob v čase za primitivní, neanalyzovatelný fakt. Viděli jsme však na Parfitově kritice, že takové kritérium je pro své epistemologické problémy zcela nevyhovující. Pokud tedy chceme porozumět identitě osob a máme být schopni poskytnout nějaké informativní kritérium, musíme přijmout v definici osobní identity podmínku nerozvětvenosti.

Z metodologického hlediska je nutné zdůraznit neintuitivnost podmínky nerozvětvenosti psychologické identity. Představme si situaci v první osobě. Opět předpokládejme, že budu unesen šileným chirurgem a ten mně oznámí, že má v úmyslu vyoperovat mé hemisféry, odělit je a implantovat do nových těl. Platí-li Parfitova koncepce identity, znamená to pro mne, že moje další existence po operaci bude neurčitá a nerozhodnutelná. Nastalou situaci nejvhodněji stipulativně popíšeme tak, že operaci nepřežiji. Zároveň vím, že pokud by chirurg implantoval jen jednu mou hemisféru, pak bych přežil. Z toho plyne, že by bylo nejvýše racionální, kdybych se snažil nějakým způsobem zabránit tomu, aby druhá hemisféra byla implantována, třeba podplacením personálu, aby hemisféru jakoby náhodou poškodil. Tato myšlenka je však zjevně nesmyslná. Její nesmyslnost lze trefně vyjádřit větou: jestliže přežiji transplantaci jen jedné hemisféry do nového těla, jak by mohlo mít na mou existenci vliv, co se děje s mou druhou hemisférou na vedlejším operačním stole?

Argument založený na možné duplikaci empirických kritérií identity je vážnou výzvou pro všechny koncepce, které těchto kritérií využívají. V relevantní literatuře jsou popsány v podstatě dva možné způsoby, jak mohou zastánci těchto teorií na vzniklý problém reagovat. Jeden z nich je přístup tzv. čtyřdimenzionalismu, neboli teorie perdurance.⁶⁵ Budu se ale

65 Zabývat se podrobně perdurantistickým řešením by vydalo na další monografii. Dovo-

věnovat pouze druhému přístupu, který se zakládá na Parfitově koncepci a jeho další myšlence. Podle ní na identitě prakticky vůbec nezáleží.

2.3.4.3 Identita je nepodstatná pro přežití

Parfit tvrdí, že lidé by považovali své rozdělení za stejně zlé jako samotnou smrt. Při nejlepším popisu této možné události jde při rozdělení o ztrátu identity, tedy o zánik. A protože zánik je pro osobu zlou událostí, měli bychom se ho obávat. Při hlubším zamyšlení lze ovšem zjistit, že rozdělení prakticky ponechává vše důležité, co obsahuje obyčejné přežití. Víme, že člověk dokáže přežít jen s polovinou mozku. Rozsáhlé krvácení do mozku, které zničí celou hemisféru, nemusí nutně znamenat zánik osoby. Víme také, že při transplantaci celého mozku je zachováno vše, co považujeme za důležité při přežití. Pak platí, že v experimentu s rozdělením osoby je ve vztahu původní osoby a obou následných zachováno vše, co je důležité při přežití. Tím se myslí relace psychologické kontinuity a spojitosti. Rozdíl mezi obyčejným přežitím a rozdělením je v tom, že při rozdělení se zachová hned dvakrát vše, co je důležité pro přežití. Podle Parfita nehraje tato skutečnost podstatnou roli.

Máme k dispozici hypotetické příklady, které by ukázaly, že rozdělení je o něco horší než běžné přežití, ale také příklady, podle kterých je rozdělení o něco lepší. Mezi první by patřil příklad, kdy muž usiluje o nějakou ženu; po svém rozdělení bude mít ve všech ohledech stejně dobrého soka, přičemž dotyčná žena si může za partnera vybrat jen jednoho z nich. Za příklad z druhé oblasti poslouží situace, kdy má osoba ambice a talent ve dvou různých oblastech, ale věnovat se může jen jedné. Kdyby někdo měl možnost stát se špičkovým horolezcem a zároveň skvělým matematikem, mohl by rozdělení považovat za vhodnou příležitost, jak rozvíjet naplno obě tyto ambice a vytěžit z nich maximum.

Tyto příklady ukazují, že rozdělení nemusí být kvalitativně a hodnotově zcela stejné jako běžné přežití, ale zároveň dokládají, že v praktickém ohledu se blíží více k přežití než ke smrti.

lím si jen stručně načrtnout toto řešení. Perdurantisté považují osoby za čtyřdimenzionální entity, které mají nejen části v prostoru, ale také v čase. Experiment rozdělení osoby by popsali následujícím způsobem. Ve skutečnosti osoba v Bedřichově těle a osoba v Cyrilově těle jsou objekty, jejichž temporální části se překrývaly před operací v těle Adama. Přestože se překrývaly, nebyly identické. V těle Adama vždy existovaly dvě numericky odlišné osoby, které spolu sdílely po nějakou dobu místo. Protože však byly od počátku dvě, nenastává problematická situace, kdy jedna osoba se rozdělí na dvě a je nutno rozhodnout, která z nich je identická s původní. Jedním z důvodů, proč se perdurantistickým řešením rozdělení osoby nezabýváme obšírněji, je skutečnost, že ontologie v pozadí této teorie je velmi kontroverzní a její analýza a obhajoba si vyžadují podrobnou argumentaci.

Lze tedy tvrdit, že existují dvě různé formy zániku. Smrt je zlá forma, protože při ní osoba ztrácí nejen identitu, ale také psychologickou kontinuitu a spojitost. Rozdělení je druhým způsobem ztráty identity, ale na rozdíl od smrti při něm zůstává zachováno všechno to, čeho si při přežití ceníme. Rozdělení je zánikem jen proto, že logický pojem numerické identity neumožňuje, aby jeden objekt byl identický se dvěma. Ale kromě porušení této podmínky je rozdělení z osobní perspektivy nerozlišitelné od běžného přežití. Tím Parfit dospívá k závěru, že pro přežití osoby není zachování numerické identity nutnou podmínkou.

Tím se dostáváme k důležitému rozlišení. Platí-li Parfitův argument, musíme rozlišovat dvě různé skutečnosti, které byly dříve považovány za velmi úzce spjaté. Před Parfitem byla otázka přežití stejná jako otázka identity. Kritéria, která nám odpovídala na otázku, zda je osoba identická v čase, byla zároveň kritérii, která rozhodovala, zda daná osoba přežije či zanikne. Parfit ukazuje, že kritéria identity a kritéria přežití nejsou jedna a táž věc. Člověk může přežít, i když relace, které konstituují identitu v čase, byly přerušeny.

Zatím však nevíme, na čem skutečně záleží při přežití. Neznáme tedy kritéria, která určují, zda osoba přežije nebo zanikne. Parfit nabízí několik možností. Při přežití záleží na:

- a) kontinuitě těla;
- b) psychologické kontinuitě a spojitosti s normální příčinou;
- c) psychologické kontinuitě a spojitosti se spolehlivou příčinou;
- d) psychologické kontinuitě a spojitosti s libovolnou příčinou.

Parfit argumentuje proti bodům a) až c). Kontinuita těla není při přežití důležitá. Můžeme si představit různě složité transplantace a náhrady orgánů, při kterých se vymění původní tkáň za tkáň jiného člověka nebo za umělé tkáň. Zdá se, že neexistuje orgán kromě samotného mozku, jehož náhrada funkčním ekvivalentem by měla připravit osobu o život. Mít numericky nebo kvalitativně stejné tělo se nezdá být vůbec podmínkou přežití.

Někteří lidé ale trvají na tom, že mít stejný mozek už takovou podmínkou je. Tento názor vyjadřuje pozice b) z toho důvodu, že normální příčina psychologické kontinuity je kontinuita mozku a jeho procesů. Parfit ovšem odmítá i tuto tezi. Je možné, že by části mozku byly nahrazovány umělými objekty (například po jednotlivých neuronech a synapsích), které by měly stejné funkce jako jejich předlohy. Je-li tomu tak, pak ani tentýž mozek se nezdá být nutnou podmínkou přežití osoby. Naopak, mozku si ceníme ne pro to, jaký je, ale kvůli tomu, co vytváří. Když bude naše vědomí zachováno v libovolném médiu, stále ještě

můžeme hovořit o přežití osoby. Proto ani varianta b) podle Parfita neobstojí. Když přijmeme, že o přežití se dá hovořit, je-li zachována psychologická kontinuita a spojitost, zbývá zjistit, zda tyto relace musí mít spolehlivou příčinu. Uvedu příklad, co se míní spolehlivou příčinou.

V úvodu třetí části knihy *Reasons and Persons* uvádí Parfit myšlenkový experiment s teletransportem. Představme si přístroj, často používaný ve vědeckofantastické literatuře, který dokáže načíst veškeré informace o každé jednotlivé buňce lidského těla, její kvalitě, funkci a vztazích k jiným buňkám. Tyto informace posílá na jiné místo, kde se v podobném přístroji opět dekódují a na jejich základě se vyrobí z jiné hmoty nerozlišitelný duplikát osoby. Když budeme předpokládat, že ve vstupní části přístroje snímané tělo při analýze bezbolestně anihiluje, lze říci, že tento přístroj by mohl sloužit jako rychlý způsob cestování. Na jednom konci osoba vstoupí, přístroj ji rozloží na informace a na druhém konci opět zhmotní. O tom, zda je to skutečně forma cestování, rozhoduje, která koncepce přežití je platná. Jestliže je platná výše uvedená koncepce a) nebo b), pak použití teletransportu znamená pro danou osobu smrt. Dle stipulace je totiž osoba na výstupním konci teletransportéru vytvořena z nové hmoty, tedy není zachována ani kontinuita těla, ani kontinuita mozku coby normální příčina psychologické kontinuity a spojitosti. Platí-li však teze c) nebo d), jedná se o cestování.

Představme si nyní společnost, která vlastní teletransportér a běžně jej používá pro cestovní účely. Každoročně se miliony lidí spolehlivě přepraví teletransportérem na různá místa a jeho použití je zcela přirozeným jevem. Tato představa zobrazuje výše uvedenou tezi c). Teletransport spolehlivě zachovává psychologickou kontinuitu i spojitost. Nehody teletransportéru se v takové společnosti mohou vyskytovat, ale jsou stejně čtené jako například nehody dopravních letadel v naší společnosti.

Parfit se však domnívá, že ani spolehlivá příčina není nutnou podmínkou přežití. Argumentuje prostřednictvím příjmu s umělým zrakem.⁶⁶ Představme si, že nějaká osoba přijde nešťastnou náhodou o zrak. Věda je v daném okamžiku na takové úrovni, že zrovna přišla s vynálezem umělých očí. Tento vynález je ale v ověřovací fázi a jeho použití s sebou nese velké riziko neúspěchu. Přesto naše osoba požádá o implantaci tohoto přístroje a navzdory veškerému očekávání přístroj funguje. Osoba po probuzení skutečně vidí. Záleží této osobě na tom, že daný přístroj nejsou skutečně lidské oči? Záleží na tom, že operace nesla velké riziko neúspěchu a výsledek byl zčásti dílem náhody? Podle všeho bude tato osoba šťastná, že opět vidí, a tyto skutečnosti nebudou

66 PARFIT, Derek, *Reasons and Persons*, c. d., p. 285.

hrát roli. To ukazuje, že při vidění nám jde zejména o to, co daný přístroj umožňuje. Důležité je, že osoba má opět zrakové vjemy. Podobnou situaci vidí Parfit také u příčiny psychologické kontinuity a spojitosti. Při přežití nám jde prvořadě o to, aby výsledná bytost měla stejnou mysl. Není důležité, zda bude toto přežití otázkou spolehlivé technologie nebo náhody. Parfit tedy dochází k závěru, že *při přežití záleží na zachování psychologické kontinuity a spojitosti s libovolnou příčinou*. Nutno podotknout, že Parfit tuto část své práce nezakládá na rigorózní argumentaci a tvrdí, že jen popisuje své intuice. Tím ponechává široký prostor pro argumentaci a diskusi.

Souhrnně řečeno, Parfit vytvořil psychologickou koncepci identity osob v čase a jako kritérium této identity stanovil *nerozvětvenou* psychologickou kontinuitu. V díle *Reasons and Persons* se domníval, že příčina této kontinuity může být libovolná. Pak ukázal na příkladu rozdělení osoby, že při přežití nezáleží na zachování numerické identity, a argumentoval, že rozhoduje zachování psychologické kontinuity a spojitosti *bez podmínky nerozvětvenosti*. V návaznosti na toto rozlišení se nyní pokusím zavést užitečnou terminologii. Dále v práci budu rozlišovat *relace identity* od *relací praktického zájmu*. Relace identity jsou ty relace, které konstituují identitu osoby v čase. Relace praktického zájmu jsou ty relace, na kterých osobě záleží při přežití. Z definic obou relací je zřejmé, že relace identity jsou podmnožinou relací praktického zájmu. Jsou to tytéž relace, avšak musí splňovat podmínku, že nikde v dějinách se nerozvětvují, zatímco u relací praktického zájmu je větvení dovoleno.

Kdybych měl označit jediný moment, ve kterém je Parfitova koncepcie identity osob unikátní, bylo by to právě jeho rozlišení mezi relacemi numerické identity a relacemi praktického zájmu. Toto rozlišení má dalekosáhlé důsledky. Viděli jsme již u Butlerovy a Reidovy kritiky Lockovy pozice, že praktické pojmy jako vina, trest, zásluhy předpokládají pojem numerické identity. Díky Parfitovi se ukázalo, že toto pojetí je mylné. Ukázal na takové situaci, kde numerická identita nemůže platit, ale dále platí všechny ostatní praktické postoje, které jsme dosud s identitou spojovali. Při myšlenkovém experimentu rozdělení osoby se obě nově vzniklé osoby vážou k původní osobě všemi relacemi praktického zájmu. Z toho vyplývá, že přebírají zodpovědnost za skutky původní osoby, mohou si nárokovat zásluhy za její skutky a původní osoba má racionální zájem na tom, aby se oběma dařilo dobře. Nelze však tvrdit, že tyto praktické zájmy se opírají o numerickou identitu zúčastněných osob. Ta v rozdělení zachována není.

Pro úplné dokreslení důsledků Parfitova rozlišení mezi relacemi identity a praktického zájmu bych nyní ještě rád uvedl, jak se změ-

ní v tomto novém pojetí některé naše praktické postoje. Zaměřím se na otázku odpovědnosti a racionality zájmu o sebe sama.

Aby tyto důsledky byly co nejjasnější, rád bych připomenul vlastnosti relací psychologické kontinuity a spojitosti, které spolukonstituují relaci praktického zájmu. Zatímco psychologická kontinuita je relace tranzitivní a nenabývá stupňů, psychologická spojitost nespĺňuje žádnou z těchto podmínek. Sama relace psychologické spojitosti se skládá z elementárních přímých psychologických vazeb, jejichž počet se může z okamžiku na okamžik různit. Ze dne na den mohou být spojen tisíce vazeb mezi zkušeností a vzpomínkou nebo záměrem a zkušeností jeho vykonání, nebo takových vazeb může být jen několik. V prvním případě bude spojitost silná, ve druhém velmi slabá. Pro přehlednost opět schéma:

Jde o schematicky znázorněný výsek života osoby O. Nechť každá čára v tomto schématu představuje sto psychologických vazeb. Jak je patrné, v životě osoby O existuje celé zřetězení takových vazeb, což znamená, že je splněna podmínka psychologické kontinuity, navíc nevětvené, a tedy i identity. Na počátku celého řetězce jde o stejnou osobu jako na konci. Nyní si všimněme okamžiku t a tučně vytištěných čar. To jsou všechny ty přímé psychologické vazby, které má osoba O v čase t . Jak vidíme, sahají do minulosti i do budoucnosti, ale žádná z nich není stejně dlouhá jako celý řetězec. Vidíme také, že mezi okamžiky t a t_1 je takových vazeb několik stovek, ale mezi t a t_2 je již jen jedna. Toto množství vazeb určuje sílu psychologické spojitosti; mezi t a t_1 je silná psychologická spojitost, mezi t a t_2 je mnohem slabší.

Stupňovitost psychologické spojitosti výrazně ovlivňuje povahu našich praktických postojů. Parfit argumentuje takto: Jestliže relace, která zdůvodňuje naše praktické postoje platí v menší míře, pak je racionální tyto postoje zastávat také v menší míře. Je-li tato relace silná, je racionální mít také tyto postoje velice silné.⁶⁷ Příklady ozřejmí, co má na mysli.

67 PARFIT, Derek. *Reasons and Persons*, c. d., p. 313.

Vezměme si nejprve otázku odpovědnosti. Předpokládejme, že Adam v mládí spáchal nějaký vážný zločin a zvažujeme míru jeho odpovědnosti za tento čin. Kdyby platilo, že relace praktického zájmu je identita, pak Adamova míra odpovědnosti za tento čin je za celý jeho život konstantní. Koneckonců po celou dobu jeho života je to stále on, tatáž osoba, takže míra zodpovědnosti se nebude nijak lišit bezprostředně po zločinu a padesát let poté.

Protože však identita nezdůvodňuje praktické zájmy, situace je jiná. Praktické zájmy jsou zdůvodněny jak kontinuitou, která není otázkou stupně, tak spojitostí, která otázkou stupně je. Její míra se v čase bude lišit. Mezi Adamem v době zločinu a pár dnů poté bude existovat silná psychologická spojitost. Avšak jen málo přímých psychologických relací, které spojitost konstituují, přetrvá po dobu padesáti let. Mezi Adamem v době zločinu a Adamem po padesáti letech bude jen slabá nebo žádná psychologická spojitost. A protože jedna ze dvou konstitutivních relací zdůvodňujících praktické zájmy je slabší, pak jeho odpovědnost je také slabší. Parfit vyvozuje, že Adam po padesáti letech je mnohem méně zodpovědný za své činy v mládí než Adam pár dnů po zločinu. Z toho také plyne, že pokud by se měl zvažovat trest za jeho zločin, měl by za padesát let teoreticky dostat nižší trest než za několik dnů či týdnů po zločinu.

Podobně je to se zájmem o vlastní blaho. Kdyby byl tento zájem zdůvodňován identitou, platilo by, že časová vzdálenost nějakého jevu nemá vliv na jeho význam pro blaho jedince. Kupříkladu kouření, které je prokazatelně škodlivé a vede k vážným onemocněním. Dejme tomu, že Adamovi je třináct let a právě začal kouřit. Předpokládejme, že ve věku padesáti let mu v důsledku kouření lékaři zjistí zhoubný nádor na plicích. Podle tradiční koncepce je Adamovo kouření hluboce iracionální, protože v padesáti letech to bude stejný Adam jako ten, který ve třinácti začíná kouřit. Adam takto poškozuje své vlastní zdraví a skutečnost, že choroba přijde až za třicet sedm let, nijak nesnižuje iracionalitu jeho počínání. V Parfitově koncepci je však jeho počínání mnohem méně iracionální. Mezi třináctiletým a padesátiletým Adamem existuje tak málo přímých psychologických spojení, že pro třináctiletého Adama je jeho padesátileté já téměř cizí osobou. Musíme říci téměř, protože mezi oběma bude stále relace nevětné psychologické kontinuity, která zaručuje identitu. Tato nemožnost identifikovat se s touto osobou je důsledkem nízké psychologické spojitosti, i když numericky půjde o tutéž bytost. Je-li spojitost nízká, pak také zájem o vlastní blaho je méně racionální. Kdyby bylo jasné, že si třináctiletý Adam způsobí vážné zdravotní potíže už třeba v patnácti letech, jeho počínání by bylo hluboce iracionální, protože spojitost mezi těmito dvěma stadii jeho života je velice silná. Rozdíl třiceti sedmi let však tuto iracionalitu výrazně zmenší.

Parfit tím nechce naznačovat, že bychom takové jednání neměli kritizovat. Podkladem pro kritiku však není iracionalita takového jednání, ale jeho nemorálnost. Pro třináctiletého Adama je jeho padesátileté já spíše cizí osobou než někým, kdo je s ním totožný. Je jako jeho „jiné, pozdější já“. Liší se v zájmech, povaze, přesvědčeních, zkušenostech, záměrech a podobně. Je-li tomu tak, pak jeho kouření nepoškozuje jeho samotného, ale spíš tuto jinou osobu. Je proto více nemorální než iracionální.

Parfitova myšlenka, že na identitě nezáleží při přežití ani v jiných praktických otázkách, vyvolala velkou odezvu ve filozofických kruzích. Řada autorů ji považovala za neudržitelnou a shromáždila námitky, na které se pokusím reagovat.

2.3.4.3.1 Námitka 1: Pokud nezáleží na identitě, nezáleží na ničem

První námitka pochází od Jima Stona:⁶⁸ Pokud odmítneme, že numerická identita je relace, která je důležitá při přežití, nutně dospějeme k závěru, že ve skutečnosti nezáleží ani na přežití. Rozepišme si tento argument na jednotlivé teze:

1. Jestliže nezáleží na identitě, ale jen na psychologické kontinuitě a spojitosti, pak musí záležet na podobnosti a příčině, ve kterých psychologická kontinuita spočívá.
2. Na příčině nezáleží.
3. Záleží jen na podobnosti.
4. Jestliže záleží jen na podobnosti, pak musí záležet na vlastnostech, ve kterých podobnost spočívá.
5. Na vlastnostech, ve kterých spočívá podobnost, nezáleží.
6. Pokud nezáleží na vlastnostech, ve kterých spočívá podobnost, pak nezáleží vůbec na přežití.

Tím si Stone připravil půdu pro důkaz sporem:

7. Na přežití nám ve skutečnosti záleží.
- Tedy:
8. Musí záležet na identitě.

Jak Stone argumentuje pro jednotlivé teze? Vyjděme z Parfitova tvrzení, že při přežití nezáleží na zachování numerické identity, ale jen na zachování psychologické kontinuity a spojitosti. Protože kontinuita je definována pomocí spojitosti, lze se v argumentu obejít bez ní. Pro-

68 STONE, Jim. Parfit and the Buddha: Why There Are No People. *Philosophy and Phenomenological Research*, 1988, vol. 48, pp. 519–32.

káže-li Stone, že na spojitosti vůbec nezáleží, pak také prokáže, že ani na zřetězení spojitosti (tedy kontinuitě) vůbec nezáleží. Víme, že spojitost je dána platností určitých elementárních, přímých psychologických vazeb jako například zkušenost – vzpomínka, záměr – zkušenost s jeho naplněním, setrvalost přesvědčení, charakterových vlastností a podobně. Nejnázornější je Stonův argument na příkladě setrvalosti přesvědčení. V čem taková setrvalost spočívá? Přesvědčení trvá, pokud se ve dvou různých časových okamžicích vyskytují kvalitativně podobné mentální stavy, které lze charakterizovat jako přesvědčení, z nichž pozdější je způsoben předchozím. Stručně řečeno, pokud jsou splněny dvě podmínky – kvalitativní podobnost a příčina. Podobně je tomu i u dalších relací, které konstituují psychologickou spojitost. Jestliže záleží při přežití na psychologické spojitosti, pak proto, že záleží na jejich složkách, tedy podobnosti a příčině. Tím je stanovena teze 1.

Podle Stona je jasné, proč záleží na podobnosti. Proč ale záleží na vztahu příčiny mezi podobnými mentálními stavy? Zastánce této teze nemůže říci, že na příčině záleží z toho důvodu, protože přidá-li se k podobnosti, trvajícím bytost budu já. Nemůže záležet na tom, kdo bude trvajícím bytost, protože na identitě nezáleží. Druhá možná odpověď říká, že na příčině záleží, protože způsobuje podobnost. Jestliže má osoba v určitém okamžiku jisté mentální charakteristiky, kauzální složka vytvoří duplikáty těchto charakteristik v budoucí osobě. Proto nám záleží na tom, aby kauzalita s podobností spolupracovala. Pokud však na příčině záleží jen proto, že způsobuje podobnost, pak ve skutečnosti záleží jen na podobnosti. Kauzalita je jen prostředek, jak se k podobnosti dostat. Tím je stanovena platnost teze 2. Z tezí 1 a 2 pak plyne platnost dílčího závěru 3.

Teze 4 vysvětluje mentální podobnost jako kvalitativní totožnost určitého množství mentálních charakteristik. Pokud nám záleží na podobnosti budoucí osoby při přežití, pak proto, že nám záleží na našich současných mentálních charakteristikách. Tím je obhájena platnost teze 4. Proč nám ale záleží právě na nich? Nemůžeme odpovědět, že tyto charakteristiky jsou důležité, protože jsou to charakteristiky, které definují právě nás. To by znamenalo, že nám jde o numerickou identitu, což od počátku popíráme. Jsou tudíž důležité pro společnost? I kdyby byly, většina z nás by chtěla přežít stejnou měrou, i kdybychom neměli žádné společensky užitečné charakteristiky. Stone dochází k závěru, že neexistuje rozumný důvod, proč by tyto charakteristiky měly být důležité při přežití. Proto platí teze 5. Z toho plyne, že jakékoli jiné charakteristiky budou stejně dobré pro daný účel. Mé přežití bude stejně dobré, když bude existovat numericky odlišná osoba, která bude mít navíc úplně jiné charakteristiky než ty, které v současnosti definují mne. Za stávajících

okolností, kdy na světě žije téměř sedm miliard lidí, bude taková osoba ovšem existovat vždy. Z toho plyne, že každý z nás je nahraditelný a nijak nezáleží na tom, zda přežijeme. Od předpokladu, že na identitě při přežití nezáleží, jsme se tak dostali až k z závěru 6, že na našem přežití nezáleží vůbec. Tento závěr považuje Stone za absurdní a za základ pro odmítnutí vstupního předpokladu, že na identitě nezáleží.

Slabina tohoto argumentu spočívá v tom, že jde o řadu důvodů, z nichž každý navazuje na ten předchozí. Vytváří se lineární zřetězení, pro jehož vyvrácení stačí najít jeden slabý článek. Domnívám se, že tento slabý článek představuje vyvození obsažené v tezi 2: příčinu mentální podobnosti nelze snadno eliminovat, takže není možný závěr, že při přežití záleží jen na podobnosti.

Všimněme si nejprve jedné skutečnosti. Stone neustále klade otázku, která se dá obecně vyjádřit takto: jestliže záleží na nějakém P, proč na něm záleží? Očekává, že mu oponent na tuto otázku nějak informativně odpoví, respektive činí to za něj, a to tak, že poukáže na konstituenty P s tím, že záleží na nich. Ani u jediné ze svých tezí nezvažuje, že by důvod, proč na P záleží, mohl být poslední, dále neanalyzovatelný. Zdá se, že odpověď „záleží na P prostě proto, že P je důležité“ není z jeho pohledu legitimní odpověď.

Myslím, že takový postup není přiměřený argumentaci zastánců teze, že záleží na psychologické kontinuitě a spojitosti. Kdybychom totiž položili stejnou otázku obhájčům teze, že záleží jedině na numerické identitě, jakou odpověď by nám mohli poskytnout? Určitě žádnou informativní. Patrně bychom slyšeli, že na identitě záleží proto, že budoucí osoba bude já, což je přesně to minimum, co od přežití očekávám. To je samozřejmě odpověď v kruhu. Zastánci teze, že záleží na identitě, se totiž domnívají, že identita je další fakt, který nelze redukovat na žádné jiné relace. Jedno tvrzení jde ruku v ruce s druhým. Proto ani nemohou poskytnout žádnou informativní odpověď. Je-li tomu tak, pak nemohou namítat, že se u jejich oponentů řetězec zdůvodnění v určitém místě zastaví a není možné udat žádný další důvod, proč by na dané skutečnosti mělo záležet.

Pak bychom mohli reagovat na Stonovu tezi 2 takto. Je postavena na argumentu, že jediný důvod, proč záleží na kauzálním vztahu mezi podobnými mentálními stavy, je, že kauzalita způsobuje tuto podobnost. Ve skutečnosti tedy záleží jen na podobnosti, kauzalita je nástroj, jak ji dosáhnout. Mohli bychom ale namítnout, že na kauzalitě nezáleží jen proto, že produkuje podobnost, ale záleží na ní *per se*. Vysvětlení, proč záleží na psychologické spojitosti, by se jednoduše mohlo zastavit u tvrzení, že psychologická spojitost spočívá v podobnosti mentálních stavů

a kauzální vazbě mezi nimi. Na obou těchto skutečnostech nám prostě záleží při přežití. Taková odpověď není sice obzvláště informativní, ale její oponenti lepší nedávají.

Uvedená odpověď se ale dá rozvinout, aby bylo zjevné, že pro ni existuje intuitivní opora a nejde o pouhou odpověď *ad hoc*.

Zvažme dvě situace:

Situace 1 je totožná s Parfitovým myšlenkovým experimentem rozdělení osoby. Adamův mozek je rozdělen a implantován do dvou těl. Tím vzniknou dvě osoby, Bedřich a Cyril. Viděli jsme, že nejlepší interpretace je, že Adam zaniká a Bedřich a Cyril jsou numericky odlišné osoby.

Situace 2. Adam v okamžiku *t* zemře. V tomtéž okamžiku dílem absolutní koincidence na dvou různých místech ve vesmíru dojde při experimentu místních vědců ke stvoření dvou bytostí. Shodou okolností je jedna z nich pojmenována Bedřich a druhá Cyril. Ještě větší náhodou mají obě osoby jen polovinu mozku a tyto poloviny jsou opět kosmickou náhodou zcela nerozlišitelné od hemisfér pozemského Bedřicha a Cyrila ze situace 1.

Co nám říkají intuice o přežití Adama? Mé intuice mně velí považovat situaci 1 za (téměř) stejně dobrou jako přežití, zatímco situaci 2 za stejně zlou jako smrt. Jak je ale možné tento rozdíl v intuicích uchopit, když v obou případech jsou Bedřich a Cyril podobní Adamovi v tom smyslu, že mají úplně stejné mentální stavy jako Adam sám? Nejspíše tak, že na pouhé podobnosti při přežití nezáleží, přesně jak tvrdí Stone. Znamená to ale, že musíme přijmout, že záleží jen na numerické identitě? To také ne, protože ani v jednom případě není numerická identita zachována.

Existuje však ještě střední cesta. Při přežití záleží na podobnosti a *kontinuitě*. V situaci 1 Bedřich a Cyril mají ty mentální stavy, které mají, právě proto, že Adam měl ty své. V situaci 2 nemají Bedřich a Cyril s Adamem nic společného. Ale kontinuita je kauzální relace. V situaci 2 nejsou Cyril a Bedřich psychologicky kontinuální s Adamem, protože jejich mentální stavy nejsou způsobeny Adamovými. Kdežto v situaci 1 kontinuita platí.

Tady se ukazuje, že Stone nepomyslel na jednu možnost, když hledal u zdůvodňování teze 2 důvody, proč by měla být důležitá při přežití kauzalita. Kauzalita není důležitá proto, že způsobuje identitu, ani proto, že způsobuje podobnost. Kauzalita je důležitá proto, že způsobuje kontinuitu, na které nám záleží.

Uznávám, že tato odpověď je také kruhová: záleží nám na psychologické kontinuitě a spojitosti proto, že nám záleží na podobnosti a kauzalitě. Na kauzalitě nám záleží proto, že způsobuje kontinuitu a spojitost. Nicméně tato odpověď alespoň ukazuje vztah kauzality k jiným pojmům, čímž je více informativní než odpověď oponentů. Nadto má silnou oporu v intuicích.

Stručně mohu shrnout odpověď Stonovi takto: V některých situacích není možné uchovat numerickou identitu osoby (případ rozdělení osoby), ale na druhé straně nepovažujeme za vlastní přežití pouhou existenci někoho, kdo je jen podobný. Naopak, je-li daná budoucí osoba podobná a ještě navíc kontinuální s předchozí osobou, přestože numerická identita není splněna, jejich vztah je téměř stejně dobrý jako běžné přežití. Tento intuitivní rozdíl Stone ve své argumentaci zcela přehlíží.

2.3.4.3.2 Námitka 2: Některé morální pojmy nejsou koherentní

Další námitku vůči tezi, že na numerické identitě prakticky nezáleží, zformulovala Lynne Rudder Bakerová.⁶⁹ Ta tvrdí, že jestliže nahradíme relaci identity slabší relací psychologické kontinuity při odpovědi na otázku, na čem záleží při přežití, některé naše činnosti a pojmy z oblasti mravního jednání přestanou být koherentní. Na pozadí myšlenkového experimentu rozdělení osoby uvádí Bakerová následující tři příklady:

1. Předpokládejme, že Adam se právě chystal omluvit své bývalé snoubence za to, že zrušil jejich zasnuby. Bezprostředně na to dojde k rozdělení Adama a vznikne Bedřich a Cyril. Mají tyto dvě odlišné osoby obě závazek se omluvit? Bakerová píše: „Snoubenka by musela být zaskočena, kdyby se jí oba omlouvali. Byla koneckonců zasnoubena jen s jednou osobou.“
2. Předpokládejme, že Adam slíbil Janě, že jí pozve na oběd. Má po rozdělení jak Bedřich, tak Cyril povinnost tento závazek splnit? Jak by mohl mít tento závazek jen jeden z nich? Nebo má Jana nyní nárok na dva obědy?
3. Předpokládejme, že Alice je politička, která pojala záměr, že se stane první ženskou demokratickou kandidátkou na prezidentku. Pak opět dojde k rozdělení a obě ženy, které jsou jeho výsledkem, si samozřejmě pamatují Alicin slib. Jedna z nich, dejme tomu Beatrice, se skutečně kandidátkou stane, zatímco druhá, Celine, nikoli. Beatrice nyní může tvrdit, že Alicin záměr byl splněn. Ale Celine bude tvrdit, že tento záměr splněn nebyl. Bakerová se ptá, jak může nějaký záměr být zároveň splněn a nesplněn?

69 BAKER, Lynne R. *Persons and Bodies: A Constitution View*, c. d., pp. 128–130.

Bakerová se domnívá, že považovat psychologickou identitu za to, na čem záleží při přežití, vede k takovým absurditám. Proto je nezbytné, abychom se vrátili zpět k pojetí, podle kterého je identita výhradním faktem, na kterém záleží.

Domnívám se, že tento návrat uvedené příklady plně nezdůvodňují. Musíme si uvědomit, že příklad rozdělení osoby poukazuje na velmi nezvyklou situaci, která se dosud nikdy nestala. Již jsem uváděl situace, které poukazovaly na to, že rozdělení se brání popisu pomocí pojmů, které každodenně užíváme. Například nelze jednoznačně rozhodnout, co se stane s Adamem, původní osobou, která se rozdělila. Není proto divu, že i některé naše jiné pojmy nebudou dostatečně přesné, aby pokrývaly tuto extrémní situaci. Avšak to nebrání možnosti poskytnout zpřesňující definice těchto pojmů, abychom dosáhli kýženého výsledku. Koneckonců zpřesňující definice používáme u vágních pojmů zcela běžně, když je nutné dobrat se určitého výsledku při řešení praktických problémů. Víme, že pojmy jako bohatý a nemajetný, vysoký a nízký, živý a mrtvý jsou inherentně vágní. Mnohdy však potřebujeme stanovit přesně, jak budou chápány. Tak se setkáváme s definicemi jako „pro potřeby výplaty sociálních dávek se za nemajetnou osobu považuje každá taková osoba, jejíž roční příjem nepřesahuje hodnotu X a celková hodnota jejího majetku nečiní více než Y.“ Zpřesňující definice pomáhají naší snaze rozhodnout v nových situacích, jak bude používán pojem, který byl dosud vymezen jen vágně.

Příklad s rozdělením osoby je dle mého názoru stejná situace. Nutí nás přemýšlet, jak zpřesnit naše dosavadní morální pojmy, aby byly aplikovatelné na tuto novou situaci. Domnívám se, že takové zpřesnění je možné, a pokusím se navrhnout řešení výše uvedených situací v souladu s tímto postupem.

Ad 1. Pro praktické potřeby vyplývající ze situace rozdělení osob platí, že povinnost přechází na každou osobu, která je psychologicky kontinuitní původní rozdělenou osobou. Takto má i Bedřich a Cyril povinnost se bývalé snoubence omluvit. Navzdory Bakerové se domnívám, že snoubenka by neměla být dvojitou omluvou zaskočena, vezmeme-li v úvahu nezvyklost vzniklé situace.

Ad 2. Musíme vycházet z toho, že Jana musí dostat minimálně to, co jí bylo slíbeno. To nám umožňuje situaci řešit dvěma způsoby. Buď lze stipulovat, že pro praktické potřeby vyplývající ze situace rozdělení osob platí, že slib musí být společně naplněn všemi vzniklými osobami v procesu rozdělení, nebo že každá z těchto osob musí slib naplnit v plné výši.

Ad 3. Pro praktické potřeby vyplývající ze situace rozdělení osob platí, že záměr je naplněn, pokud alespoň jedna osoba, která je psychologicky kontinuální s původní rozdělenou osobou, tento záměr naplní. Pro srovnání si uveďme příklad. Dejme tomu, že Alice pojme záměr stát se první ženskou demokratickou kandidátkou na prezidentku. Dále předpokládejme, že v nejbližším kole vnitrostranického hlasování Alice prohraje a kandidátem je jmenován někdo jiný. Alice ovšem svůj záměr nepustí a pustí se do boje za čtyři roky při nových volbách, kde tentokrát uspěje. Co máme říci o Alicině záměru? Byl naplněn, nebo nebyl? Víme, že nejprve ne a poté ano. Co je ale pro Alici důležité? Na čem jí záleží? Samozřejmě na tom, že nakonec se jí to podařilo. Rozdíl mezi touto situací a situací, kdy se Alice rozdělí, je jen v tom, že neúspěch a úspěch se nachází po sobě v čase, zatímco u rozdělení je synchronní. V obou případech však zároveň platí, že

a) existuje osoba, která je psychologicky kontinuální s Alicí, a záměr nenaplnila;

b) existuje osoba, která je psychologicky kontinuální s Alicí, a záměr naplnila.

Pokud je alespoň jedno vítězství dostatečně dobré v diachronním případě, musí být taktéž dobré i v synchronním případě.

Podle mého názoru nepředstavují námitky Bakerové vážné problémy pro koncepci, podle které na identitě nezáleží. Jde pouze o technické detaily, které se vyřeší tváří v tvář extrémní situaci, která vyvstává při myšlenkovém experimentu rozdělení osoby.

2.3.5 Shrnutí

Doposud jsem dospěl k těmto výsledkům. Začal jsem analýzou Lockovy teorie identity osob jakožto první teorie, která za kritérium identity považovala jistou formu psychologické kontinuity. Tato teorie byla shledána v mnoha ohledech nedostatečná, ale bylo řečeno, že lze zachovat Lockův vhled do povahy problematiky osobní identity a vybudovat silnější psychologickou koncepci, která problémy Lockovy koncepce odstraní. Za představitele takové koncepce jsem vybral Dereka Parfita a popsal jsem, jak jeho koncepce čelí námitkám vzneseným proti Lockovi.

Tento autor však v důležitém aspektu přesahuje standardní psychologickou teorii identity. Díky Parfitovi se psychologická teorie osobní identity rozdělila na dvě samostatné koncepce: *psychologickou teorii identity*, která popisuje, jaká je naše metafyzická podstata a jak je možné naše trvání v čase, a *psychologickou teorii praktického zájmu*, která říká, o co nám prakticky jde při přežití. Parfit se domnívá, že i když nej-

lepší kritérium identity osob poskytuje právě psychologická koncepce, ve skutečnosti na identitě nezáleží, když řešíme praktické otázky jako přežití a racionální zájem o sebe sama. Dokonce ani celá řada mravních pojmů a postojů pojem identity navzdory převládajícímu názoru nepotřebuje. Otázka identity osob je tak odsunuta na vedlejší kolej a ponechána intelektuálnímu potěšení metafyziků. Do středu etického zájmu se dostávají ty relace, které zdůvodňují pojem praktického zájmu.

Osobně přijímám Parfitovu tezi, že na identitě prakticky nezáleží, ale považuji pojem identity za zajímavý i z metafyzického hlediska. Proto se nevzdávám kritické analýzy psychologické teorie identity osob. Pokuším se ukázat, že navzdory Parfitovu přesvědčení to není nejlepší možná koncepce osobní identity a že musí čelit velmi vážným metafyzickým námitkám.

Dále se věnuji otázce, na čem záleží při přežití. I když souhlasím, že nejde o identitu, nesouhlasím s pozitivní částí Parfitovy koncepce, která vymezuje, na čem ve skutečnosti záleží. Proto začnu nejprve s kritikou *psychologické teorie praktického zájmu* a až poté se budu věnovat kritice *psychologické teorie identity*.